

א א ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה: ג יששכר זבולן ובנימן: ד דן ונפתלי גר ואשר:

א ואלין שמחת בני ישראל רעלו למצרים עם יעקב גבר ואנש ביתיה עליו: ב ראובן שמעון לוי ויהודה: ג יששכר זבולן ובנימן: ד דן ונפתלי גר

לקט בהיר

רש"י

א (א) ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן* לחייהו ותחלת ביאתו למצרים צפ' ויגש מנאן, וכן כשמספר מיתתו, או כמו שיש גורסין אחר מיתתו מנאן (רא"ם), ולזה הוסיף ואלה שמות לומר הגם שמספר הראשון מורה חיבה כאן מוסיף על הראשונים חיבה יתירה (בא"י): ב) ולא די לומר כמו שאמר צפ' במדבר או צפ' שייך אחר מיתתו, משא"כ הכוכבים שהכנסתם אין זה מיתתו ואיבודו, כמו כן השבטים שהם תיין וקיימין גם אחרי הכנסתם תחת כנפי השכינה, ואדרבה הם חיים ביותר, ולא דוקא השבטים אלא ה"ה כל הנדיקים (ג"א): ג) הגם שנמדרש ש"ר קצרו חז"ל ולא אמרו אלא שנמשלו לכוכבים, הרחיב רבינו דרשתם שהוא נחיייהו וצמותם ובשמותם, לכן מביא פסוק זה מישעי' שזכר בו הולאה והכנסה, כי פי' לכולם בשם יקרא שקרא להן צאו אללי, ודורש את הכתוב למעלה ולמטה עז"ה: המוליח במספר צאחם (פי' צאח השמים שהם כוכבים ומזלות) לכולם בשם, במספר צאחם לכלם בשם יקרא (ג"א), או אפשר

אור החיים

א א ואלה שמות בני ישראל. טעם אומרם ואלה בתוספת ואלו, ללמוד עליהם* כי כולם נדיקים כאבותיהם ואלה מוסיף על הראשונים מה ראשונים להם אצרכם יחזק יעקב נדיקים עליונים כמעשה אבות עשו הצנים. עוד יראה על דרך אומרים ז"ל (תנחומא שמות ד') כי זמן הגלות התחיל מימי אצרכם משולד יחזק, והוא אומרם ואלה וגו' הבאים מצרימה מוסיף על הראשונים לומר לך שגם הראשונים בגלות היו ואלה עמהם*. עוד יראה מה הראשונים ידעו והכירו בגלות וקבלו עליהם ועל זרעם כמו כן אלה. והוא אומרם ואלה מוסיף על הראשונים, ולדרך זה הרווחנו טעם נכון לדעת לאיזה ענין חזר הכתוב ומנאחם אחר שכבר מנאחם

אור בהיר

א על השבטים. ב) פירוש מאחר שקשר הכתוב בוא"ו זה האמרונים עם הראשונים, הוזה אוחם, וללמד שגם הראשונים היו בגלות כמו אלו, כלומר, גם ימיהם נחשבו מימי הגלות. ג) בוא"ו המוסיף. ד) ולפירוש רש"י ז"ל כל זה מיותר, והיה לו לומר ואלה שמות בני ישראל ראובן וגו'. ה) לשון הוה, ולא אמר צאו לשון עבר, כמו שאמר בסוף פסוק. ו) הגם שלא היו צאים כבר אלא שעתה יאמר להם שיצאו, היו חפלים לצא, הגם שעתה לא שייך טעם הרעב וכבוד יעקב ויוסף. וזה פירושו של לשון הוה

ואשר: ה ויהוה כל נפש ירפא ריעקב שבועין נפ

מע' נפש, וזה אינו, כמו שחש לאשמעינן שהוא היה בכלל הו בפני עצמו הוא ואין לו שייכות שהיה קטן בעניניו מתחלה שג שאמר בו היה מתחלמו ועד לדקותו ואמונתו ומדותיו המו נהויית שם יוסף כל משך זמן

וציתו צאו כאדם שמכין נ למצרים לסיבה ידועה וצאים והיו צאים ביאת לשוב ארצה כנען. וטעם הספיק צמה שהקדים לו הפרש בין המנויים צפר ציתם אין כולם צגדר צפרשת ויגש צפסוק צג דוקא היו חפלים צדבר י"צ שבטים", אולי שה צדומה ליעקב". או יתו ואלה שמות בני הבאים הרשומים ראובן שמעון וו יעקב ללד שצא יעקב צ

"הבאים" עמה, כלומר הם בגדר צאו לכבוד יעקב ויוסף ומיושבי צרצון טוב. ח) ושם פירשנו וצני השבטים גם הם היו חפלים אמו עמו ולכבודו. יא) פי

וְאִשֶּׁר־הָיָה בְּנֵי נִפְשָׁתָא נִפְקִי הַ וַיְהִי שְׁבַעִים כָּל־נִפְשֵׁי יִצְאֵי יֶרֶד־יַעֲקֹב וַיִּרְבֵּא דִּיעֲקֹב שְׁבַעִין נִפְשֵׁין וַיּוֹסֶף נֶפֶשׁ וַיּוֹסֶף הָיָה בְּמִצְרַיִם שְׁבַעִים

רש"י

המוציא צומספר לצאם לכלם בשם יקרא: (ה) ויוסף היה במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבטים"י, ומה* צא ללמדינו, וכי לא היו יודעים שהוא היה במצרים, אלא להודיעך דקתו של יוסף, הוא יוסף הרועה* את לאן אביו, הוא יוסף שהיה במצרים"י

שינוי נוסחאות י מה י שהיה רואה.

לקט בהיר

שהננסתם נרמו צסוף פסוק שנאמר איש לא נעדר, פי' כל אחד מהם צא בחזרה. ממש צאופן שאלא (ד"ד), ועי' צפ' משכיל לדוד שהאריך לפרש כל דברי רש"י בטוב טעם וערב, שכוונתו ליישב דקדוקים שנכתבו אשר רבו עיי"ש: (ד) פי' לכאורה משמע פשט הכתוב, מדהפסיק במנין ע' נפש בין השבטים ובין יוסף, גם אמר צוא"ו "ויוסף", שיוסף חוץ מע' נפש, וזה אינו, כמו שחשב קרא שמותם צפ' ויגש, ואת"ל שחסר שי"ן, וכאלו אמר ויוסף שהיה במצרים, ואדרבה צא לאשמעינן שהוא היה בכלל הע', א"כ היל"ל ויוסף ובניו היו במצרים, כמו שאמר בשבטים איש וביתו צאו, אלא ודאי דבר צפני עלמנו הוא ואין לו שייכות עם מספר הע', א"כ קשה כבר ידענו זאת שהיה במצרים (רא"ם): (ה) צפ"ר וו"ל: כשם שהיה קטן בעיניו מתחלה שהיה עבד במצרים כך היה קטן בעיניו אחר שהיה מלך עב"ל, והוא על פי צ"ר ל' ח' כל מי שנאמר צו היה מתחלתו ועד סופו (מהרז"ו), והוסף רש"י הוא יוסף הרועה את לאן אביו, לפי ששם יוסף מורה על דקתו ואמונתו ומדותיו המאוששים כשהיה רועה האלן עם בני בלהה וזלפה, ולפי"ז פי' הכתוב ויוסף היה במצרים שהיה צהיית שם יוסף כל משך זמן היותו במצרים (רא"ם), והודיע הכתוב דבר זה כאן, לפי שכל הענין צא לספר דקת וחביבת

אור החיים

וביתו צאו כחדם שמכין עלמנו על הדבר, ואילו ירדו למצרים לסיבה ידועה לא היו עוקרים דירתם ובאים והיו באים ביאת עראי ורגליהם רגל ישרה לשוב ארצה כנען. וטעם שחזר לומר צאו ולא הספיק צמה שהקדים לומר הבאים, נחכוון לעשות הפרש בין המנויים בפרשה לאנשי ביתם כי אנשי ביתם אין כולם בגדר זה"י. ועי' מה שכחצתי בפרשת ויגש בפסוק בניו ובני וגו' כי הם דוקא היו חפלים צדבר. והגם שלא מנה כאן אלא י"ב שבטים"י, אולי שהם היו בגדר צפני עלמם צדומה ליעקב"י. או יחבאר הכתוב על זה הדרך ואלה שמות בני"י הבאים מרלונם וחפלים מלרימה הרשומים ראוצן שמעון וגו', אבל כל שאר יולאי ירך יעקב לצד שצא יעקב צאו עמו, והוא אומרו את

יעקב"י איש וביתו צאו, וזולת ביאת יעקב לא היו באים כולם, ולזה הולרך לומר צאו פעם שנית. עוד ירצה אומרו הבאים וגו' שצא לומר מופת חותך כי ברלונם צאו והרציה שאחר מות אביהם ועלו ארצה כנען חזרו פעם שנית כאמור בפרשת ויחיה, והוא אומרו הבאים מלרימה את יעקב"י) מחדש איש וביתו צאו אחר שעלו משם חזרו למצרים איש וביתו, ומנה הכתוב מי הם צעלי דקתו זה ראוצן וגו' הא למדת כי ענפי האילן כאילן עלמנו שויס לחפון בגזירת מלך ויכתב צספר זכרון לפניו ליראי ה' וגו': ה. וידי' כל נפש וגו' ויוסף וגו'. לריך לדעת למה אמר ויהי לשון צער, ואם על הגלות אין זה מקום הדבר. גם לריך לדעת אומרו כל. עוד למה הולרך לחזור להודיע מנין יולאי ירך יעקב

אור בהיר

"הבאים" עתה, כלומר הם בגדר ובצחינה לבוא גם עתה. (ז) בגדר הבאים, אלא יש מהם שהם רק בגדר צאו. כלומר מאחר שכבר צאו לכבוד יעקב ויוסף ומיושבים בארץ גושן אינם חוזרים לארץ כנען אבל אם היו עתה בארץ כנען לא היו חפלים לבוא לקבל הגלות צרון טוב. (ח) ושם פירשנו שגם בני השבטים היו חפלים לבא. (ט) פירוש השבטים היו ממש בגדר יעקב אביו עליו השלום, ובני השבטים גם הם היו חפלים לבא אבל לא ממש בגדר יעקב, והשאר לא היו חפלים לבא אלא לכבוד יעקב ויוסף צאו. (י) פירוש אמו עמו ולכבודו. (יא) פירוש מיעקב, וכאלו אמר מאת יעקב. וכמו כלאחתי את העיר שפירשו מן העיר. כלומר, עזבו את יעקב

זו זר צר זה

3

מסורת המדרש
ג. שקולין הן ישראל
כצבא השמים עיין ב"ר
ב. ג. סח. י. פד. יא.
ש"ט קמח. זוהר: ח"א
קלו. קמו: קמח. קסו.

פָּסַל לְתוֹהוּ וּבוֹהוּ 'וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הוֹסִיף שָׁבַח עַל שְׁבַע יָמִים
נֶפֶשׁ שְׁנֵאמְרוּ לְמַעַלְהָ שְׁפָלָם הָיוּ צְדִיקִים.

7 ג. 'וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרִימָה יַעֲקֹב
וּבְנָיו אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ' שְׁקוּלִים הֵם יִשְׂרָאֵל כְּצָבָא הַשְּׁמַיִם
נֶאמַר בָּאֵן 'שְׁמוֹת' וְנֶאמַר בְּכּוֹכְבִים 'שְׁמוֹת' שְׁנֵאמַר (תהלים
קמז, ד) 'מוֹנֶה מְסַפֵּר לְכּוֹכְבִים לְכֹלֶם שְׁמוֹת יִקְרָא' אִף
הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא כְּשִׁירְדוֹ יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם מִנֶּה מְסַפֵּר
כִּמָּה הָיוּ וּלְפִי שֶׁהֵם מְשׁוּלִים לְכּוֹכְבִים קָרָא שְׁמוֹת לְכֹלֶם

הכתוב — "את הראשונים" (ב"ר יב, ג), לומר "אלה" הם, ולא הקודמים, ומכיון הכתוב בכך, ל"תוהו ובוהו וחושך", שהם מרמזים "שהיה — הקב"ה — בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו ערבים עליו והיה מחזירם לתוהו ובוהו, כיון שראה שמים וארץ אלו, ערבו לפניו, ולשבתם — אמר: "אלה תולדות", לפיכך — כתוב: "אלה תולדות השמים והארץ", אבל הראשונים לא היו תולדות" (שמו"ר ל, ג. כב"ר ג, ז, ט, ב. ועיי' ב"ר י"ב); ואילו כאן, שנאמר: "ואלה שמות בני ישראל", ומנה את שנים עשר בני יעקב בשמותם, ולא את כל שבעים הנפש, כמו שמנה למעלה (בראשית מ, ח"כז), אמר "ואלה", בתוספת ו' חיבור, לומר שאלה כאלה בשבת אחד, ומאחר שיותר ידועה צדקתם של שנים עשר השבטים משל כל שבעים הנפש, הרי שבכך — הוסיף — הכתוב — שבת על שבעים נפש שנאמרו למעלה, שכולם היו צדיקים — כשנים עשר בני יעקב (ולפי שבסימן הקודם השווה את שנים עשר השבטים בצדקותם ופתח סימן זה "בדבר אחר" לדרוש שכל השבעים נפש שווים בצדקותם זה לזה (תפ"צ).

ג. "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה, יעקב ובניו", כן כתוב למעלה (בראשית מ, ח). בפרשת מנינם הראשון בהכנסם למצרים, ששם הוא קורא בשמות את שבעים הנפש ומונה את מניניהם, וכן כאן כשהוא חוזר ומזכיר שוב את ביאתם למצרים, הוא אומר כן, ואומר: איש וביתו באו, ומונה בשמות את שנים עשר בני יעקב, ומזכיר שהיה מנינם בביאתם מצרימה "שבעים נפש" (כאן בפסוק ה). בשתי הפרשיות — לא היה צריך הכתוב לומר אלא "ואלה בני ישראל" והוסיף לאמר "שמות", לומר לך כי — שקולים הן ישראל — בחביבותם ובדיוק מנינם ובמשמעות שמותם לפי תכונתם (ראה יפ"ת וע"י, ורש"י עה"ת כאן) — כצבא השמים, שהכתוב מונה אותם וקורא להם בשמות לפי תכונתם, ועל פי נתיב מהלכם הוא מנהיג את עולמו, במזלות, כן ישראל, בחביבותם ובשמותיהם, ובהנהגת העולם על פי מעשיהם והילוכם וגליותיהם ושיבתם, ונדרש הדבר בגזירה שוה: נאמר כאן "שמות", שהוא לשון יתירה, שאף בלי תיבה זו יודע הייתי שאלה שמותיהם; ונאמר בכוכבים: "שמות", שנאמר: "מונה מספר לכוכבים לכולם שמות יקרא", הזכיר בשניהם שהם נמנים ונבראים בשמות. והרי כמו שעושה הקב"ה בכוכבים שהוא מונה להם מספר וקורא להם בשמות, ומוציאם ומכניסם במנין ומספר, כמו שנאמר (ישעיה מ, מו): "המוציא במספר צבאם, לכולם בשם יקרא" (רש"י שם) — אף הקב"ה, כשירדו ישראל למצרים, מנה מספרם כמה היו; ולפי שהם משולים לכוכבים, קרא שמות לכולם — בעת מנינם, ולפי שאז בעת רדתם למצרים החלה תקופה חדשה בחייהם מנאם וקרא להם בשמות, וכן כשמת יוסף שאז החלה שוב תקופה אחרת בחייהם מנאם וקרא להם שוב בשמות המורה על דרך הנהגתם והכוונתם, (ואף שבגלוי הם אלו אותם

מסורת המדרש
ד. וכי היום באים
תנחומא כאן ג. ותני' ד.
יל"ש כאן קסב.

הָדָא הוּא דְכָתִיב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו'.

ד. 'הַבָּאִים מִצְרִימָה' וְכִי הַיּוֹם בָּאִים וְהִלּוּא יָמִים רַבִּים הָיוּ לָהֶם שְׁבָאוּ לְמִצְרַיִם אֲלֵא כָּל זְמַן שְׁיוֹסֵף הָיָה קָיָם לֹא הָיָה לָהֶם מְשׁוּי שֶׁל מִצְרַיִם מֵת יוֹסֵף נִתְּנוּ עֲלֵיהֶם מְשׁוּי לְפִיכָף כְּתִיב 'הַבָּאִים' כְּאֵלּוּ אוֹתוֹ יוֹם נִכְנְסוּ לְמִצְרַיִם.

'אֵת יַעֲקֹב' כָּל אֵלֶּה מִפְּחֹו שֶׁל יַעֲקֹב שֶׁסֻּגַּל מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים וְזָכָה לְהַעֲמִיד שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ.

שמות, אבל בפנימיות כוונת השמות היא אחרת ולכן היה צורך לחזור ולקרוא להם שוב בשמות). הָדָא הוּא דְכָתִיב, זֶהוּ שֶׁאֵמַר הַכְּתוּב שׁוֹב "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הַבָּאִים מִצְרִימָה שְׁבַעִים נַפְשִׁי".

ד. "הַבָּאִים מִצְרִימָה", פסוק זה נאמר אחר מיתת יוסף ואמר "הַבָּאִים" בלשון הווה, וכי הַיּוֹם — אַחַר מִיתַת יוֹסֵף — בָּאִים — מִצְרִימָה, וְהִלּוּא יָמִים רַבִּים הָיוּ לָהֶם — מֵעַתָּה — שְׁבָאוּ לְמִצְרַיִם — עוֹד בְּחַיֵּי יוֹסֵף, (שהרי ירדו ישראל למצרים בסוף שנתיים של ימי הרעב (בראשית מה, ו) שבאו אחרי שבע שני שובע (שם מב, ג'נד), שהיו אחרי שעמד יוסף לפני פרעה לפתור הלומו והוא "בן שלשים שנה" (שם מא, טו), הרי שבירידת ישראל למצרים היה יוסף בן שלשים ותשע, ויוסף מת "בן מאה ועשר שנים" (שם נ, כו), הרי שעברו מאז לישראל במצרים שלשים ואחת שנים). אֲלֵא, כָּל זְמַן שְׁיוֹסֵף הָיָה קָיָם, לֹא הָיָה לָהֶם — לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם שׁוֹם — מְשׁוּי שֶׁל — שְׁעָבוּד, אֲפִילוֹ לֹא כְמוֹ שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם עַל — מִצְרַיִם; מֵת יוֹסֵף נִתְּנוּ עֲלֵיהֶם — שְׂרֵי מִצְרַיִם — מְשׁוּי שְׁעָבוּד, כִּלְכַל בְּנֵי הָאָרֶץ. וּמֵאֵז, מֵעַט מֵעַט, עַם מִיתַת שֶׁאֵר בְּנֵי הָדוֹר הַהוּא, הוֹסִיף עֲלֵיהֶם עוֹל שְׁעָבוּד יוֹתֵר וְיוֹתֵר (רֵאָה לְהֵלֵךְ כֹּאן, ח, וּבְרִזְיָו כֹּאן בְּשֵׁם סְדֵעִיר). וְכִיּוֹן שְׁעָד שִׁמְתָּ יוֹסֵף לֹא נִשְׁתַּעֲבְדוּ בָהֶם — לְפִיכָף כְּתִיב — אַחַר מִיתַתוֹ — "הַבָּאִים", בְּלִשׁוֹן הוּהוּ, לֹמַר: כְּאֵלּוּ אוֹתוֹ יוֹם נִכְנְסוּ לְמִצְרַיִם, שֶׁכֵּן בּוֹ הִתְחִיל שְׁעָבוּדָם שֵׁם, וְלִשְׁם כֵּךְ בָּאוּ לִשְׁם.

"אֵת יַעֲקֹב", לְמַעַלָּה אֵמַר הַכְּתוּב בְּלִשׁוֹן קְצֵרָה (בְּרֵאשִׁית מו, ח): "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרִימָה, יַעֲקֹב וּבְנָיו", וְכֹאֵן הָאֲרִיךְ וְהוֹסִיף "אֵת יַעֲקֹב", שִׁיעֲקֹב הָעֵיִקֵר וְכוּלָם נִטְפְּלִים אֵלָיו, לֹמַר לָךְ כִּי — כָּל אֵלֶּה, שְׁנַיִם עָשָׂר הַבְּנִים, רֵאשֵׁי שְׁנַיִם עָשָׂר הַשְּׁבָטִים, וּבְנֵי שְׁבָטֵיהֶם אֵף שֶׁהֵם שׁוּוִים לוֹ בְּצַדִּיקוֹתָם — מִכּוּחֹו שֶׁל יַעֲקֹב — הֵם בָּאִים, שֶׁסֻּגַּל — אֶסֶף וְאַצֵּר, יַעֲקֹב — מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְזָכָה לְהַעֲמִיד שְׁנַיִם עָשָׂר שְׁבָטִים, בְּזָכוֹת מַעֲשָׂיו הַטּוֹבוֹים.

"אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ", כִּשְׁהוּא הוֹלֵךְ וּמוֹנֵה אֵת בְּנֵי יַעֲקֹב. שְׁאִינִם אֵלֵא שְׁנַיִם עָשָׂר אִישׁ, וְלִבְסוּף הוּא אֹמֵר שֶׁהָיוּ כָּל הַבָּאִים "שְׁבַעִים נַפְשִׁי", יוֹדַע אֲנִי שְׁכָל אִישׁ בָּא עִם בְּנֵי בֵיתוֹ, וְהָאֲרִיךְ הַכְּתוּב לֹמַר "אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ", לֹמַר שְׁכָל שְׁבַעִים הַנֶּפֶשׁ בָּאוּ עִם נְשָׁוֹתָם לָהֶם, כִּי "בֵּיתוֹ" — זֶה "אֲשֵׁתוֹ" (יומא ב. ועי' בֵּאֲרִיכוֹת בְּתַנְחוּמֵא שְׁמוֹת, ג. מוּבָא בְּהַעֲרוֹת בְּסוּה"ס כֹּאן).

ה. וְאֵלֶּה הַבָּאִים מִצְרִימָה וְהִלּוּא יָמִים רַבִּים הָיוּ לָהֶם שְׁבָאוּ לְמִצְרַיִם אֲלֵא כָּל זְמַן שְׁיוֹסֵף הָיָה קָיָם לֹא הָיָה לָהֶם מְשׁוּי שֶׁל מִצְרַיִם מֵת יוֹסֵף נִתְּנוּ עֲלֵיהֶם מְשׁוּי לְפִיכָף כְּתִיב 'הַבָּאִים' כְּאֵלּוּ אוֹתוֹ יוֹם נִכְנְסוּ לְמִצְרַיִם.

ה. וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו' וּבְנֵימִין דָּן וּנְפִתְלִי גַד וְאֵלֵא הַזְכֵּרֵת וְכָל (פְּסָקָא ג). וּבָאוּ הַכְּתוּב שְׁבַטֵי יִשְׂרָאֵל — עַל לְהַבִּיא עֲלֵיהֶם — נָזוּ כֵן, גַּם עַל שֵׁם הָעֵתִיז רֵאוּבֵן, שְׁקָרָא לוֹ אֲנִי לְבוֹא עַל יִשְׂרָאֵל, "עַל יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: "רֵא שְׁמַע ה' כִּי שְׁנוּאָה אֲנִי אֲלֵהִים אֵת נֶאֱקָתְךָ נִרְמַז בּוֹ הָעֵתִיד, עַל בְּמָה שְׁנִגְלָה אֵל מִשְׁה הַקּוֹצִים, כְּבִיכּוֹל, אֲנִי שְׁנִאֲמַר — בְּדַבְּרֵךְ (וְרֵאָה מְגִילָה כֵּט); יֵהוּ שְׁהוֹדוּ — יִשְׂרָאֵל. "וְתִאֲמַר לֵאָה נָתַן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּצִאתְךָ מִמִּצְרַיִם, וּבְזֵאת הַיּוֹם, בְּהַבְּטַחַת ה' לְאַבְרָהָם שְׁקָרָא לוֹ אֲמוֹ כֵן, לְיִשְׂרָאֵל; עַל שֵׁם ע

שמות

ואלה שמות בני ישראל. צילקוע (ריש פרשתן) איחא, הה"ד (תהלים מ"ח י"ח) כשמך חלקים כן תהלתך, וי"צ. ונראה לפרש בעזרהי"ת, דצוה"ק ריש פרשתן (ד"ה תלחא אינון, צסוה"ד) איחא, בני ישראל עאלו בני ישראל נפקו הה"ד ואלה שמות בני"י, והכוונה שלא שינו שמם ומעשיהם צמארים, דשם ישראל מורה על גדלות כי שרית עם חלקים ועם אנשים (בראשית ל"ב כ"ט), ולא יתכן שם זה צאמת רק למי שמקיים התורה ודצוק צבהי"ת, והטעם משום דיש צו אוחיות אל משמו של הקצ"ה, והקדוש מהר"ש מאסטרפאליע פירש מדרש פליאה שאלה אסתר מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כלי', והשיבו לה מן השמים מפני שנעשו ישראל מן ורש, מיד פתחה אסתר ואמרה (תהלים כ"ב צ') אלי אלי למה עזבתני, דמיכאל וישראל יש צהן אוחיות חל"י, שנותנים צהם חיותן וקדושתן וכשנסתלק הקדושה ע"י החטא נשאר אוחיות מן ורש, וצקשה אסתר אוחיות "אלי אלי" שנותנין כח צישראל וצמלאך מיכאל, למה עזבתני עכד"ק, הוצא צצני יששכר חודש אדר (מאמר א' אות ה').

ובמזמרה יתפרש דצרי הצוה"ק בני ישראל עאלו בני ישראל נפקו, שראוי הי' להם שם ישראל שהתנהגו צאופן שראוי להם שם זה, שיש צו משמו של הקצ"ה שמורה על מדותיו. וזהו דצרי הילקוע ואלה שמות בני "ישראל" הה"ד "כשמך חלקים", דאם מתנהג איש הישראלי צאופן שמורה ששמו הוא כשמו של הקצ"ה, כן תהלתך, אז שייך תהלתך ע"ד ישראל אשר צך אתפאר, כי נתתי משמי צשמך יען שאני מתפאר צך.

7 ואלה שמות בני ישראל. צמדרש המוליא צמספר צצאם לכולם צשם יקרא (ישעי' מ' כ"ו), מה כוכבים כל אחד יש לו שם צפ"ע כך לדיקים. נראה ציאור הענין דאיחא צאצות דרבי נתן (פ"ג

ה"ו) חוצה הוא לאדם שישימש שלשה תלמידי חכמים כגון ר"א ור' יהושע ור' עקיבא כו', וצבהקדמת ספה"ק אמרי יוסף פירש דכל לדיק יש לו דרך אחר ומיוחד צענין אחד, יש שמייוחד צעמוד התורה ויש מי שמייוחד צעצודה ויש צגמ"ת, ומחוייב אדם ללמוד מכל אחד קצת מדרכיו, וכן צשאר ענינים כל אחד מיוחד דרכו ועל כן חוצה על האדם שישימש ג' תלמידי חכמים כדי ללמוד מהם ג' עמודי עולם, ועיי"ש. ועיין צתשובות חת"ס חאו"ח (סי' קל"ז ד"ה כולי האי) מציא מאמר חז"ל צמו"ק (ט"ז ע"ב) ע"פ (עמוס ט' ז') הלא צבני כושיים אחס לי בני ישראל, וכי כושיים שמן והלא ישראל שמן, אלא מה כושי משונה צעורו אף ישראל משונין צמעשיהן מכל האומות, דצמילי דחסידות שהוא לפנים משורת הדין יש לכל אחד דרך צפ"ע עיי"ש. ועיין שצת (קו"ח ע"ב) ח"ל רב יוסף לרב יוסף צרי' דרצה אצור צמאי זהיר עפי, פירוש איזה ענין צחר לו לעשות צו לפנים משורת הדין, וכעין הא דגיטין (ס"ז ע"א) איסי צן יהודה הי' מונה שצחן של חכמים וכו'.

ואיחא צכלי יקר כאן צשם מדרש (שמו"ר פ"א ה') דשמות בני יעקב נקראו על שם הגאולה, ראובן שנאמר (שמות ג' ז') ראה ראיתי את עני עמי, שמעון על שם (שם צ' כ"ד) וישמע חלקים את נאקתם, וכן כולם עיי"ש. ולהכי קאמר המדרש על שמות בני"י מה כוכבים יש לכ"א שם צפ"ע, לפי שלוחותו וענינו, שכל אחד מועיל לענין אחר, כך לדיקים ענינם צעצדות ה' אינו שוב, וע"כ יש לכל אחד שם צפ"ע לפי ענינו ומעלותיו, ועיין מהר"ן חיות צ"מ (כ"ה ע"א) דכמה אמוראים נקרא שמם לפי מאמר ההלכה ששנו צשםם עיי"ש, כ"ש די"ל לפי מדותיו היקרים משתנה שמו, ועל ידי זה יתכן שיפעלו השמות לעוצה, כמו ששמות השצטים היו שייכים להגאולה.

הרב' א רפאל צאצור צציל
אל"צ בר"מ י"ן וק"ה ג"י תש"ב

איזה יכשר אם שניהם יתקיימו בידך או שניהם כאחת טובים שנאמר בבקר זרע את זרעך [וגו']. רבי מאיר אומר אם למדת מרב אחד אל תאמר דיי אלא לך אצל חכם ולמוד תורה ואל תלך אצל הכל אלא למי שהוא קרוב לך מהחלה שנאמר שמה מים מכורך ונוזלים מתוך כארך חובה הוא לאדם שישמש שלשה תלמידי חכמים כגון ר"א ורבי יהושע ור"ע שנא' אשרי אדם שומע ל' לשקוד על דלתותי יום יום לשכור מנוחות פתחי אל תקרי דלתותי אלא דלת דלתותי כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידך אם שניהם כאחד טובים שנא' בבקר זרע את זרעך ר' יהושע אומר שא אשה בילדותך ושא אשה בזקנותך הוליד בנים בילדותך והוליד בנים בזקנותך אל תאמר אני נושא אשה אלא שא אשה והוליד בנים ובנות והרבה פריה ורביה בעולם כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידך אם שניהם כאחד טובים שנאמר בבקר זרע את זרעך: ז הוא היה אומר אם נתת פרוטה לעני שחרית ובא עני אחר ועמד לפניך ערבית תן לו כי אינך יודע אם שניהם יתקיימו בידך אם שניהם כאחד טובים שנאמר בבקר זרע את זרעך:

ח מעשה בחסיד אחד שנתן דינר אחד לעני אחר בשני בצורה הקניטתו אשתו הלך ולן בבית הקברות [בערב

צ"ג

ז ע"ז ע"ז יט. ולנוסחת הספרים עיין ילקוט משלי תתקל"ז. ח יבמות סב: ט ברכות יח: ילקוט קהלת פ"א.

אינך יודע איזה מהם יתקיימו בידך, הנה או זה, או שניהם כאחת טובים, שנאמר: "בבקר זרע את זרעך וגו'". רבי מאיר אומר: "אם למדת מרב אחד, אל תאמר: דיי. אלא לך אצל חכם ולמד תורה. ואל תאמר: לא אלך אלא למי שהוא קרוב אלי, שנאמר (משלי ב): "אם תבקשנה כספך וכמטמונים תחפשנה". וחובה הוא לאדם שישמש שלשה תלמידי חכמים, כגון רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי עקיבא, שנאמר (שם ח): "אשרי אדם שמע לי לשקוד על דלתתי יום יום, לשמר מזוזות פתתי". אל תקרי "דלתתי", אלא "דלת דלתתי". כי אינך יודע איזה מהם יתקיימו בידך, הנה או זה, או שניהם כאחד טובים, שנאמר: "בבקר זרע את זרעך". רבי יהושע אומר: שא אשה בילדותך ושא אשה בזקנותך, הוליד בנים בילדותך והוליד בנים בזקנותך. אל תאמר: אני נושא אשה, אלא שא אשה והוליד בנים ובנות והרבה פריה ורביה בעולם; כי אינך יודע איזה יתקיימו בידך, הנה או זה, אם שניהם כאחד טובים, שנאמר: "בבקר זרע את זרעך".

ז הוא היה אומר: אם נתת פרוטה לעני שחרית, ובא עני אחד ועמד לפניך ערבית - תן לו, כי אינך יודע איזה יתקיים בידך, הנה או זה, אם שניהם כאחד טובים, שנאמר: "בבקר זרע את זרעך".

ח מעשה בחסיד אחד שנתן דינר אחד לעני אחד בשני בצורת. הקניטתו אשתו. הלך ולן בבית הקברות,

ושמע שתי רוחו לחברתה: חברת פרעניות בא לע לצאת, מפני שאנ את, ומה שאת ע אמרה לה: חברו פרענות באה לע ברביעה ראשונה ברביעה שניה. ש לקה. לשנה אחר רוחות שמספרוה בואי ונשוט בעו אמרה לה: חברת מפני שאני קבור ומה שאת שומעו לה: כלום שמעת שכל הזרע ברכ וזרע ברביעה רא העולם נשדף וש מה של כל העו נשדף. ספר לה אשתו של אותו לכי ואראך בתך לשנה אחרת הלך רוחות שמספרות

ברכות י"ח: (שתי רוח השנה. (שם) מחציל מחיצה המבדלת בין לרביעה שניה ומה ש (שם)

ללילה שהוא חושך. (כ"א) דלת. חד, דלתותי שנים הרי ג' לרמוז שישמש שלשה ת"ח. (כ"ב) הוליד בנים בזקנותך. ומצינו בכועז שהיו לו שלשים בנים ושלשים בנות בילדותו ומתו ונשא בזקנותו את רות והוליד עובד שיצא ממנו דוד מלך ישראל ומשיח. (כ"ג) ח חסיד אחד. כל מקום שאמר חסיד אחד הכונה לר' יהודה בן בבא או לר' יהודה בר' אלעאי. (כ"ד ק"ג: -) ולן בבית הקברות. בודאי הנכון כדברי הריטב"א שדבר זה היה בחלום. (מהרש"א

עשרה מאמר הראשון מאמרות ה

ויירא ויפחד מלחטוא לפניו, ועי' בפנים הסה"ק פ' ויחי (להלן דף קס"ט) בענין מנשה ואפרים שהאריך בזה, ובזה פליגי ב"ש וב"ה, בית שמאי אומרים פוחת והולך, לרמוז שמקודם יהי סור מרע ואח"כ עשה טוב, כי על ידי זה יתקדש ויתטהר וממילא יחפוץ ויחשוק לתורה ועבודה ולמצות ומעשים טובים, ובית הלל אומרים מוסיף והולך, לרמוז שיהי מוסיף והולך תמיד בעבודה ובתורה ומצות ומעשים טובים, ועל ידי זה יכיר גדולת הקורא ית"ש ויירא ויבוש מלעבור על רצונו הטוב, עכדה"ק, ועי' בספרו על המועדים, בחנוכה דרוש י"ג ליל ה' שפי' באופן אחר.

ובזה פרשתי אנכי השפל מה שהעמידו לנו חז"ל הסימן בליל פסח, קדש, ורחץ. כי בהגיענו הלילה הזאת אשר יש בה מצות רבות, ומי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי והנני סר מרע, ע"כ אחז"ל הלכה כבית הלל, וקדש עצמך מקודם כבהירות המצות הקדושות שמקיימין בזו הלילה ועל ידי זה ורחץ, תוכל לרחוץ את עצמו מכתמי עונותיך כנז"ל והבן, ועי' במאמר העשירי (לוח 6) מ"ש בזה ותראה כי נעוץ סופן בתחלתן.

ה

ת **נהירנא** כי פעם א' עמדתי לפניו והראה לי באבות דרבי נתן (פ"ג ה"ו) חובה היא לאדם שישמש שלשה ת"ח כגון ר' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא שנאמר (משלי מ, לה) אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי וגו' כו' אלא דלת (מד) דלתותי (מרי) עכ"ל. והוא מאמר פלאי דלמה נקט דוקא אלו ג' התנאים וע"ש בהמפרש, ומסופק אני אם מרן אאמו"ר זצ"ל הכ"מ אמר לי או אני אמרתיו לו, די"ל בכונתו ע"פ מה דאי' באבות (פ"א מ"ב) על ג' דברים העולם עומד על התורה, ועל העבודה ועל גמילות חסדים, וא"כ צריך האדם להיות נזהר מאד בכל אלו הג' דברים.

והנה נודע דכל צדיק וצדיק יש לו מדה א' שהוא נזהר בה מאד מאד, והיא היסוד לכל שאר מדות הטובות שלו כי הוא מאירה אותן, ובזה פי' בסה"ק מאחז"ל (שגמ קי"ט): אביך במאי זהיר טפי, כידוע, וא"כ ניתן לומר דר' אליעזר הי' עיקר עבודתו בתורה כדמצינו בסנהדרין (ס"ט). שאמר שתי זרועותיי כשתי ספרי תורות כו' ע"ש, ובמדרש הנעלם בזה"ק (מ"א ז"ט) מגדולת תורתו. ור' יהושע י"ל דעיקר כוחו הי' בעבודה, דהא הי' לוי כדאי' בקידושין (מ). ע"ש וברש"י, ובלויים כתיב (נמדנר י"ג, נג) ועבד הלוי הוא, וע"ש בזה"ק (מ"ג קע"ט). ור' עקיבא י"ל דעיקר עבודתו הי' בגמילות חסדים כדאי' בקידושין (ס"ט) דהי' גבאי עניים, ועי' במס' כלה זוטא, וברבתי (פ"ב), ובמד"ר (ויקרא פל"ד סט"ו) מה שעשה עם ר"ט, ומוכת דהי' עוסק תמיד בצדקה ובגמ"ח, וע"כ נקט האבות דר' נתן ג' תנאים

ספרי תיקוני אמרי יוסי
ז"ל
מתן רבי יוסי מאיר זצ"ל מספיק
יוצא מאיר אי זמן דח"י ג"ג

האלו, משום דכל אחד ואחד הי' עיקר כוחו בעמוד א' מעמודי העולם, ועל כן חובה היא לאדם שישמש ג' חכמים כאלו, כדי שילמוד מהם להיות נזהר מאד בג' דברים הללו שהם עמודי העולם. L

ו

והנה אבא מארי זצ"ל הכ"מ קיים בעצמו מאמר האבות דר' נתן הנ"ל, כי בימי חורפו הי' כמה פעמים אצל רבינו הגה"ק מהר"ש מבעלזא זצוק"ל, ואח"כ הי' תלמיד מובהק ונאמן לרבינו הק' מהרי"א מויריטשוב זצוק"ל, ולהגה"ק מהרי"א מקאמארנא זצוק"ל, ואח"כ הי' תלמיד לרבינו הגה"ק מהר"ח מצאנץ זצוק"ל, ושימש אותם הרבה שנים, ושאל מימי תורתם ועבודתם וצדקתם, ולמד מהם תורה ועבודה, וגמילות חסדים, והי' נזהר וזהיר כפי' הבעש"ט כידוע, מאד מאד בכל אחד ואחד מג' עמודים האלו, כי בהיותו דר' בבארשא הי' דבוק ברבו הגה"ק מבעלזא, והי' אז עמוד התורה, ובהיותו דר' במונקאטש הי' דבוק ברבינו הק' מזידיטשוב, וגם בהגה"ק מקאמארנא, ונעשה אז גם עמוד העבודה, ובהיותו דר' בסאפינקא הי' דבוק ברבינו הגה"ק מצאנץ, ונעשה גם עמוד גמילות חסדים, ולדעתי הי' חד בדרא בהפלגת ג' מדות הנ"ל צמודים יחד אשר עליו נשען העולם.

ויש לפרש בזה מליצת דברי חז"ל בחגיגה (יג): על עמוד א' וצדיק שמו העולם עומד שנאמר (משלי י, כה) וצדיק יסוד עולם, והיינו צדיק שיש בו ג' עמודים הללו. והנה מדי דברי בזה לא אכחד תחת לשוני מה ששמעתי כמה פעמים מאמרו"ר שאמר דהא דאי' באבות דר' נתן הנ"ל דטוב לשמש כמה צדיקים, זה דוקא במי שנסיעתו להצדיקים הוא כדי ללמוד מתורתם וממעשיהם הטובים, וכיון שכל צדיק וצדיק יש לו דרך בקדושה, ע"כ טוב לשמש ג' צדיקים כנוכר לעיל, אבל האנשים שכל עיקר נסיעתם להצדיקים הוא רק כדי לקבל ישועה בגופניות, או אפי' ברוחניות, לא טוב עבורו לנסוע לצדיקים הרבה מחמת כמה טעמים וד"ל, רק יהי' דבוק בהצדיק אשר רגיל עמו אע"פ שרואה שישועתו רחוקה מלבוא ח"ו, מכל מקום יאמין באמונה שלימה שכל זה הוא רק נסיונות, ואם יעמוד באמונתו ויתחזק בבטחונו בודאי יעזר לו השי"ת, וישועתו תהי' קרובה, ולע"ד דבר זה רמוז היא ג"כ בהתורה"ק (דנניס יג, יג) השמר לך פן תעלה עולתיך בכל מקום אשר תראה, ודי לחכימין.

ז

א' במס' שבת (קד.) אלף בית, אלף בינה ופרש"י למד תורה, גימל דלית, גמול דלים כו' הי' זה שמו של הקב"ה ע"ש. וכי' המהרש"א דהתחיל בעמוד

ה
ב
ת
ש
ב
ב
וי
ל
ש
ה
ה
א
ו

א
ד
ב
ו
כ
צ
נו
ד
י
ב
א
ב
ו
א
ה
ה

11

פ ב א וילך איש מבית לוי ויקח את בת-לוי: יב ותהר האשה ותלד בן ותרא אתו כי טוב הוא ותצפנהו

רש"י

מריצה (ש"ר - סוטה טז): (א) ויקח את בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזירת פרעה (וחזר ולקחה, וזהו וילך שהלך בעלת צחו שאמרה לו גזירתך קשה משל פרעה, אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם כן על הנקבות רש"י ישן) והזירה" ועשה צה לקוחין שניים, ואף היא נהפכה להיות נערה, וצח ק"ל שנה היתה, שנולדה בצואה למזרים צין החומות, ומאחיים ועשר שנים נשחכו סס, וכשילאו היה משה צן שמונים שנה, אם כן כשנחצברה ממנו היתה צח מאה ושלשים וקורא אותה צת לוי (ס - ס) (ב) כי טוב הוא. כשנולד נתמלא הבית כולו אורכה (ס -

לקט בהיר

המילדות (במ"ח), וכן הוא האמת ופשטות משמעות הכמונים, וכן פירש האונקלוס ז"ל, שהלא סוף מעשה במתשנה תחלה, כי בראשית עמידתם על העם אמרו הנה נתחכמה ופירשו בו חז"ל לדונם במים, אלא שהוסיפו לומר כי ביום אחד גזר גם על המזריים מדלל אמר לעברים כנ"ל. וצ"ח הקשה הלא גזירת השלכה למים היתה התחכמות כדי למעטם לא משום צן המושיע, ומירץ שלעיל היתה הגזירה על העבריים משום ההתחכמות וכאן אף על המזריים בשביל צן המושיע ע"כ, ואיני יודע מה "לעיל", היכן מצא גזירת מים אחרת חוץ מזה: (א) ידענו שהוריו של משה עמרם ויוכבד שמש, וכן אהרן ומרים שנאמר (לקמן ו' כ') ויקח עמרם את יוכבד וכו' ותלד לו את אהרן ואת משה, גם ידענו שאהרן היה נולד ג' שנים קודם משה שנאמר (ז' ז') ומשה בן פ' ואהרן בן פ"ג וגו', וכאן אמר הכתוב שראשית הריונה היתה משה, א"כ בהכרח שהיתה זאת לקוחין שניים, ולא אמר הכתוב ויחזור אלא ויקח כאילו היתה קיחה חדשה, שעשה לה אפיריון בפומבי כאילו היה אחד מהבחורים, גם אמר הכתוב צח לוי ולא אמר אשה או לקרותה בשמה, כאילו היתה תחת רשות אביה כנערה, שאף היא נהפכה להיות נערה (רא"ם), ואין קושיא למה לא פירסם הכתוב גם זה כמו בשקרה, שהרי תמיד נעשו נסים לאין מספר, והכתוב לא פירסם אלא הנריך לנו לדעת, כמו שרוב גופי תורה תלויים בשערה ופורחים באויר, חוץ ממעשה אבות החיצונים להרחיב בהם (ג"א): (ב) שנאמר וירא אלקים את האור כי טוב, שאל"כ הרי כל ילד טוב לאמו למסור נפשה עליו, ועוד מה חשבה להטמינו וליתנו ביאר מה יהיה בסופו, אלא ודאי מאחר שראתה אור

אור החיים

לכל שכן על שכונתו על הדצר ולא יטערו כל העם"י). ויש מרבותינו שאמרו שגם על המזריים גזר (סוטה י"ג), וזה דרך דרש שביום אחד אשר אמרו לפרעה כי צו ביום וגו' אותו יום גזר על כל עמו. אבל פשט הכתוב אין הדברים אמורים אלא בישראל כי גזירה זו בתמידות היתה והראיה כי יוכבד נתנה משה ביאור אחר ג' ירחים והאצטגנינים ראו יום הלידה, ואילו לא היתה הגזירה אלא יום לידת משה והוכר היום ההוא מה מקום לגזור עוד, אלא ודאי שגזירה זו על כל צן הילוד היתה בתמידות ובהכרח אומרו לכל עמו הוא

אור בהיר

ואין חילוק צין ב' הדרכים, אלא הטעם, למה נחמדש הנווי גם על המזריים, ומעת שנחמדש היתה בתמידות. (ע"ה) פירוש אותו מזרי שאין לו בשכנתו ישראל אינו מזהו להשליך, אלא הוא יצוה ויזרו אותו מזרי שיש לו שכן ישראל. (ע"ה) דממה נפשך מדוע עד

בר
זכר
קבל
קיד
וקל
אנו
ו ה'
צד,
א.
נולד
ואין
אנו
על
ילוד
ל מי
אין
מרים
זרעה
ד על
עשה
חשב
שלא
ח כי
מים
ה כל
ידם,
למס
שליך
מה
ולקה
הס
היא
ילוו
שאל,

שְׁלֹשָׁה יָרְחִים: ג וְלֹא יִכְלֶה עוֹד הַצְּפִינוּ
 וְתִקְחֶלּוּ תֵבֶת גָּמָא וְתַחְמְרָה בַחְמַר
 וּבִזְפֹת וְתִשֶׂם בָּהּ אֶת־הַיֶּלֶד וְתִשֶׂם
 בְּסוּף עַל־שֵׁפֶת הַיָּאָר: ד וְתִתְצַב אַחֲתוֹ

וְאֶת־מְרִיתָהּ תִּלְתָּא יָרְחִין: ג וְלֹא
 יִכְלִית עוֹד לְאֶת־מְרִיתָהּ וְנִסְיַבַּת
 לָיָה תִבּוּתָא דְגָמָא וְתַחְמְרָה
 בַּחְמְרָא וּבִזְפֹתָא וְשׁוּיַת בָּהּ יֵת
 רִבְיָא וְשׁוּיַתָּהּ בְּיַעֲרָא עַל בִּיף
 נְהָרָא: ד וְאֶת־עֲתֵדַת אַחְתֵּיהָ

לקט בהיר

רש"י

השכינה שהופיע עליו ידעה שיעשה לו נסים וינצל
 (רא"ם): (ג) פ"י לא נריכה ז' שלימים, שכיון שנכנסה יום
 אחד בשביעי, ראוי היא שחלד, ודע שמדרשות חלוקות בענין
 זה, כי בסוטה איתא שהיתה מעוברת ממנו ג' חדשים קודם
 שעשו האפריון בפרהסיא (ועיין במהרש"א), ולא נחר רבינו
 בשטת התלמוד, משום דפשטא דקרא לא כן משמע, אלא
 ותהר האשה אחר ויקח דוקא (הגם שבגמ' מקשה זאת
 ומתרץ, אבל היא על פי דרוש) (רא"ם), ובמשכיל לדוד
 הקשה היאך יכלה להצפינו ג' חדשים שלמים וכי לא ידעו
 המלררים שיכולה לילד בתחלת ז', ומה גם בתחלת ט', ותירץ
 מה שתיירך, וכן כמה מפרשים, והנראה לי שאין זו קושיא

כלל, כי אם יחפשו קודם ט' שלימים ולא ימצאו לא יועילו בחיפושם ונריכים לחפש עוד הפעם עד סוף ט', לזה לא חפשו
 קודם ולא הפסידו כלום: (ד) פ"י מין עץ שהוא כמין ספוג, אינו קשה, שאם יתקל בסלע לא ישבר, גם אינו רך מאוד
 שיהיה נימח במים (בא"י): (ה) טיט וחמר היינו הך, ולא כמו שיש גורסים בגמ' להיפך תמר מבחון זופת מבפנים, וכן
 הוא גירסת התוספת, ופירשו שלד אור העולם לא עשתה שום סתימה כדי שלא יהיה ניכר ונראה, שהזפת שחור הוא, אלא
 לזר אור התיבה סתמה בזפת, וכדי שלא יריח את הזפת טחה טיט על הזפת, אבל לא נראה זאת לרבינו, שא"כ למה לא
 עשה נח כן לטוח טיט על הזפת מבפנים, אלא ודאי שאם הזפת מבפנים לא יועיל עליו הטיט לבטל ריחו (נח"י), גם אין
 לומר שערבה זפת וטיט ביחד, מאומרו בחמר ובזפת ולא אמר בחמר זופת, וא"כ קשה הלא החמר נימח במים ואינו סתימה
 יפה ולמה א"כ לא סתמה גם מבפנים בזפת, לזה אמר מאחר שהמים היו תשים ולא חזקים כמי נת נסתפקה מבפנים
 בסתימה קלושה כדי לא יריח וכו' (רא"ם), או אפשר פירוש דברי רבינו עו"ה: מאחר שהחמר אינו סתימה למה לה
 לסתמה מבפנים בכלל והיה די זפת מבחוץ שהמים תשים, לזה אמר כדי שלא יכנס ריח רע על ידי הסדקים (נח"י): (ו)
 הוא כדי הנער שהמים נמשכים לשם ועומדים ולא זוחלים, ומחמת הליחות גדילים שם קנים ודשאים, וכמו שהבניא מקלל את

אור החיים

לז' מחקיים, והנה אין האשה מדקדקת במספר יום
 אחד וכשילדו בחזקה נפל ילדו והודיע הכתוב כי
 ראתהו טוב פי' בריא וחזק שאין זו סימנים של נפל
 ולזה ערחה בשבילו וסכנה עלמה מהמלררים שהיו

אור בהיר

עמה יכולה ולא עוד. ודע שחרגוס יונתן כחב ממש כפירושינו וילדהו ביר בסוף שיחא ירחין ותמת יחיה ארום בר קיימא הוא, אבל
 בסוטה איתא והיא הות מיעבדא ביה ג' ירחי מעיקרא (פ"י קודם שנשאה שנית) ע"כ, וכבר חירלו (עיין מהרש"א) שאינם חלוקים
 המדרשים ושניהם אמת, שנולד ג' חדשים אחר שהחזירה, והמלררים דקו סוף ו', שידעו כי בן ז' בר קיימא הוא, ולא ידעו שהיתה
 מעוברת קודם, והכל נכון, אבל כל זה נגד רש"י ז"ל שכתב לסוף ט' משהחזירה. (ע"ז) ומרא אוחו כי בריא הוא או בן
 קיימה. (ע"ח) פירוש הגם שהשינוי מכריח לדרוש, אבל למה דוקא דרוש זה.

מרחיק למירע
 ה ונתת בת
 נהרא ועלימו
 (ה) לרחץ על
 וחרד צת פרעה
 חלל היאור"י,
 וכו' לשון יד מו
 דרשו* (ש"ר - ס
 נבא) כ"כ ל"ב
 לפי שמיחו צב,
 שינו נטחאות * אמר.
 לשון יד ממש, והנ
 הק' לכחז דרך מ
 שהולכות, הלא עו
 כמאמר חז"ל בא
 ביאור, ומלנו כן,
 במקום אחר (כ
 שחטא היה עו
 הערלה מבחינו
 כרי זה מראה
 ה. ונערות
 ואולי שיכוון לו
 מצוה גדולה ט
 אופן המעשה.
 חרד ליאור צלו
 ממוסר הגדולי
 מיוחד מכובד כ
 צבית המרחץ
 הכתוב באומרו
 שהיתה רוחלת
 (ע"ב) מעשה לקיחת

שָׁדֵר שְׂאוֹל וַנְטְרוּ יָת בִּי
בֵּיתָא לְמַקְטָלִיה: בַּפְּצִי
יְתִי מַבְעֵלִי דְכְבִי אֱלֹהֵי
מִן קִמְיוֹן עָלֵי תִשְׁבְּנִי:
בַּפְּצִי יְתִי מַעֲבְדֵי שְׁקֵר
מִן גְּבָרִין קְטוּלִין פְּרוּק
יְתִי: דְּאָרוֹם הָא כְּמִנּוּ
לְנַפְשִׁי מִתְּפֻשָׁין עָלֵי
עֲשִׂינוּן לָא עַל סוּרְחָנִי
וְלָא עַל חוֹבֵי יִי: הָעַל וְ
לָא עֲוִין רְחִטִין וּמְסַדְרִין
קְרָבָא אֲתַנְבֵּר לְקַדְמוּתָא וְחַמֵּי

שס סהיה קרוב למות ולהיות נשמת
מולה הוא (ש"א יט יד) והנרממו על

(א) וישמרו. לשמור את בית דוד ש
להמיתו בבוקר, כמו שנאמר בשו
(ב) ממטקומטי. מהאנשים הקמיס

(ב) הצילני, תשגבני. אתה משגבי,
שפל: (ג) הצילני. טעם ומאנשי דמי
(ד) כי, יגורו. כמו יתקבצו, וכמו
כמגורה (חגי ב ט). ויש אומרים יש
(ה) בלי. הטעם כי לא פשעתי ולא

(ב) תשגבני. כאילו תשימי במקום
יוכל אלי: (ג) הצילני. המארכים הם
דמים שהיו חושבים להמיתו: (ד) ו
יתקבצו עלי: לא פשעתי. אינם מז
פשע ותטאת, כי לא פשעתי ולא ו
הוא לשון קריאה בלומר אתה ידע
פשעתי ולא תטאתי להם, והם ירוצו

וברדלס ונחש והגייסות והליסטין ב
נפרעין ממנו, שנאמר: אך יש אלהי
(אדר"ג כח:).

(א) וישמרו את הבית להמיתו. זה ש
השנים מן האחר, טובים שנים האה
האחר זו מיכל בת שאול ויהונתן, ע
שאוּל אהבתוּהוּ וביונתן כתיב ויאהבהו יו
ממלטת את דוד מן הבית ויהונתן מבחר

יְתַעֲבְדוּן רְשִׁיעֵיָא רְכִיבֵי
אֲקִשׁוּן הִיךְ אֲמַדָּא עַד
דְּהַנּוּן רְטִיבִין כְּבוּסְרָא
כְּעֵלְעוּלָא יִשְׁצַנּוּן: יֵא יְחִדֵי
צְדִיקָא אָרוֹם חֲמָא
פּוֹרְעֵנוּתָא מְנַהוּן
אֲסַתְרוּן יִשְׁזוּג בְּאָדָם

רשיעא: יב וימרון בני נשא ברם אית אנר טב לצדיקיא ברם אית אלהא דדינוי מתיחין
בארעא: א לשפחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל על יד דוד מכיד ושלים פד
רש"י

(יב) ויאמר אדם אך פרי לצדיק. וזו יאמרו הנריות ודאי יש פירות ומשלוס סכר נמעשי הנדיקים
שנקס הקנ"ה נקמתם: יש אלהים. דין שופט רשעים נלרן: (א) אל תשחת. כן קרא שס המזמור על

מצודת ציון

ישערונו. מלשון סערה ועם שהוא בשי"ן: (יא) חזה. ראה:
פעמינו. רגליו אשר צועד בהם:

מצודת דוד

בחרון אף כי אז לא ישאר מאומה, כן יעקב ה'
ברוח סערה לבל ישאר שארית: (יא) כי חזה. כאשר
יראה נקמת ה': פעמינו ירחץ. בדרך הלוכו ירחץ
רגליו בדם הרשע הנשפך בארץ: (יב) ויאמר אדם. אז יאמר כל אדם אך סוף הדבר הוא אשר יש פרי ותשלום
גמול לצדיק, ויש אלהים שופטים לשפוט את הרשע כרשעתו, ואם ייטב לו בראשיתו אך סוף הדבר לקבל
גמול:

אבן עזרא

צדיק. כנגד אלם צדק: (יב) ויאמר, שפטים.
המלאכים, כי ממכון שבתך תבואנה הגזרות על כל
הארץ בדבר השם הנכבד: (א) למנצח, בשלוח שאול:

רד"ק

באויביו, ויאמרו כי יש אלהים שופטים בארץ לפי
שתדונם, ולא כמו שיחשבו כי אין ה' רואה. ואמר
שופטים לשון רבים, דרך כבוד כמו אלהים קדושים
הוא. או אמר אלהים שופטים על המלאכים שהם
שופטים בשליחות האל וברצונו:

מדרשי חז"ל

יעקב לעיניה ואחין, והיינו דכתיב ישמח צדיק כי חזה
נקם פעמינו ירחץ בדם הרשע. (סוטה יג.).

ישמח צדיק. זה משה, כי חזה נקם זו נקמת מדין, פעמינו
ירחץ בדם הרשע זה בלעם. דבר אחר זה מרדכי שראה
נקמה מהמן. (תנחומא).

(יב) ויאמר אדם אך פרי לצדיק וגו'. כל השוקד עצמו
על דברי תורה מוסרין לו שקדנין כנגדו, וכל הבוטל
מדברי תורה מוסרין לו בטלנין כנגדו. כגון ארי וזאב ונמר

נושאי הפרק

- (א-ו) תפלה להצלה ולישועה שלימה.
- (ז-ח) תיאור מעשי האויבים הרשעים.
- (ט-יד) בטחונו בה' שיושיעו ויראהו מפלת אויביו.
- (טו-יח) השפלת האויבים ושיר תהלה לה'.

יִשְׁעֲרוּנוּ: יֵא יִשְׁמַח צְדִיק פִּי־חֲזֵה נֶקֶם פְּעָמָיו
יִרְחֹץ בְּדָם הָרָשָׁע: יֵב וַיֹּאמֶר אָדָם אֲדָם אֲדָם פְּרִי
לְצְדִיק אֲךְ יִשְׂאֱלֹהִים שְׁפָטִים בְּאָרֶץ: פ
נְט א לְמַנְצַח אֶל־תִּשְׁחַת לְדוֹד מִכְתָּם

רשיעא: יב וימרון בני נשא ברם אית אנר טב לצדיקיא ברם אית אלהא דדינוי מתיחין
בארעא: א לשפחא על עקתא בזמן די אמר דוד לא תחבל על יד דוד מכיד ושלים פד
רש"י

(יב) ויאמר אדם אך פרי לצדיק. וזו יאמרו הנריות ודאי יש פירות ומשלוס סכר נמעשי הנדיקים
שנקס הקנ"ה נקמתם: יש אלהים. דין שופט רשעים נלרן: (א) אל תשחת. כן קרא שס המזמור על

←

דב לב חכם לימינו ולב פסיל לשמאלו: וגם בדרך כשהסכל קרי: פשפכל הלך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא: דאסרוח

בלבא דחפימיא (איהו תאיב) למקני אורייתא דאתיהיבת ביד ימינא דיי, ולבא דשמיא למקני נכסין פספ ודהב: גואף

באורחא סריכא בעדן דשמיא אזיל לביה חסיר מן חוכמתא, ועביד מלין דלא תקנין לאתעברא, וכולא אמרין דשמיא הוא: דאין רוחא דיצרא בישא מתל בך, ומתגבר למספ

רש"י

(ב) לב חכם לימינו. חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו ש: ולב כסיל לשמאלו. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוטה לו: (ג) ואמר לבב סכל הוא. זהליכמו וזדינורו הכל מכיין שהוא שוטה: (ד) אם רוח המושל. מושל העולם:

מצודת דוד

(ב) לב. רוצה לומר השכל הנטוע בלב: לימינו. רוצה לומר מזומן לו בכל עניניו ומיד ימצאנו בעת הצורך.

מצודת ציון

(ד) רוח. ענינו כעס וחימה. כמו ינחל רוח (משלי יא טט):

ואמר בלשון השאלה, לפי שימין האדם מזומנת ומהירה יותר מן השמאלית: לשמאלו. רוצה לומר אינו מזומן ואינו מהיר בעת הצורך: (ג) וגם בדרך. אפילו בהיותו בדרך שלא במקום מושבו, אפילו כשהוא הולך ואינו מתעכב, נראה לכל שהוא חסר שכל: ואמר לבב. רוצה לומר מעשיו ועניניו לא בהשכל, וכאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח המושל. אם תעלה עליך חמת המושל אל תניח מקום מושבך לברוח מפניו:

אבן עזרא

(ב) לב חכם. לא יאמר על גוף הלב, כי באמצע הוא לכל לחכם ולכסיל, אע"פ שראשו נטוי לצד שמאל, וענינו ששכל החכם עמו ובשעת הצורך ימצאנו מיד בכל עניניו במהרה, והפך זה הכסיל כאילו לב חכם לימינו, כי לימין יותר כח מן השמאל ויותר מהירות, בעבור היות מבוע הים שהוא הכבר לפאת ימין. ואין איש אטר יד ימינו טענה, כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם: (ג) וגם בדרך. הסכל בכל עסקיו ודבריו יראה הוא קורא על נפשו ומראה קלונו ומודיע חסרונו לכל, וזה ענין ואמר לכל סכל הוא, כאילו בפיו יאמר לכל שהוא סכל: (ד) אם רוח. בעבור שהזכיר למעלה כי דברי החכם נשמעים יותר מדברי המושל בכסילים,

מדרשי חז"ל

(ג) ואמר לבב סכל הוא. הטפש סבר דכל עמא טפשין הן, והוא לא ידע דהוא טפשא וכל עמא חכימין. (קה"ר). (ד) אם רוח המושל וגו'. מהו אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח, אם באה לך ממשלה אל תנח מדת ענותנותך, ללמדך שכל המניח ענותנותו גורם מיתה לעצמו וחוטא לדורו, וכן אתה למד מזכריה דכתיב ביה ורוח אלהים לבשה את זכריה ויעמוד מעל לעם, וכי מעל ראשי העם היה הולך, אלא שראה עצמו גדול מכל העם, חתן המלך וכהן גדול ונביא ודיין התחיל מדבר גדולות, למה אתם עוברים את המצות ה' ולא הצליחו וגו', מיד ויקשרו עליו וירגמו אותו אבן במצות המלך. (שם). אם רוח המושל וגו'. אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח, בנח, ביהושע, ברוד ובמרדכי הכתוב מדבר,

(ב) לב חכם לימינו. ובאברהם הוא אומר אם השמאל ואימימנה ואם הימין ואשמאילה. אמר ר' חנינא בר יצחק: ואשמאילה אין כתיב כאן אלא ואשמאילה, ואשמאילה לך, כל עיקר אני להימין. לב חכם לימינו זה יעקב שנאמר ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו, ולב כסיל לשמאלו זה עשו הרשע, שנאמר ויקח עשו את נשיו ואת בניו. (שם).

לב חכם לימינו וגו'. ת"ר: שתי כליות יש באדם, אחת יועצתו לטובה ואחת לרעה, ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו, דכתיב לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. (ברכות סא). לב חכם לימינו, אלו הם הצדיקים שהם נותנין לבם לתורה שנאמר מימינו אש דת למו, ולב כסיל לשמאלו אלו הן הרשעים שהם נותנין לבם להעשיר שנאמר בשמאלה עושר וכבוד. (במדב"ר פכ"ב).

עלך, אתהך טב דהותא נהיג למיקם ביה לא תשבוק, ארום פתגמי אורייתא אתבריאו אסו בעלמא, למשפך ולמונשי מן קדם יי חובין רברבין: האית בשתא דחיות בעלמא הן מזהצפא על גברא ומן שפתי חכמ

פירש חכמתו מזומנת וכו', וכן

יועיל לדקמי לי: כי מרפא. הגדולים: (ה) כשגגה שיוצא אפסר לחזור, כך אומר הקב"ה

מצודת צי

תנח. ענין עזיבה: מרפא. מלשו הנחה: (ו) הסכל. הכסיל: כמו וגובה: רבים. רוצה לו

ממשלת המושל מצריכו לעשות

ספורנו

תנח. ולפעמים תצטרך לדבר על מרפא יניח חטאים גדולים, כי אן

בחכמה תמיד כמו שהיה בתח התרפית יניחך הרפוי עם חטא והאל"ף במקום ה"א כאל"ף עי גדולים. וי"א כי איש מרפא י ישמר. ויפרש זה המפרש אם והחכם לא יכעיס המושל. והע הרופא ישימר בתחלה מן המא בעלי ה"א, כמו ואת מאמר מו דשא (ירמיה נ יא), ואם היא ב (דברים כט יח). אע"פ שאמר בע כי המושל תצריכנו ממשלתו מפרשים אמרו שהיה ראוי להי

נח נכנס אל התיבה ברשות ויצא ישראל את הירדן ברשות ועלה שלא מלך כתיב ורודו הוא הקן רוד המלך על רגליו וגו'. כמו גדולה כתיב ומרדכי יושב בשער יושב מרדכי אל שער ז

→ והנה מתוך (א) זה ילא לנו עוד טעם דהמלחמה הולכה להיות בעוד משה רבינו בחיים חיותו, כי הוא ה' מקור הענוה ונחיי יוכלו להשיגו כולם יותר- מאחרי כן צמות משה עבד ה', ולזה שלשה אלפים הלכות נשתכחו צאצאו, כי ענוה קיום החורה בכלים פחותים ויורדים לנמוך וצמותו כזה אור הענוה קלת. לזה גם הזכירה כזה נרה קלת. והבן היטב נ"ל:

כו', כי מימין חיבת וכוח מיעוטין לזה לוי עצמו, ולכ כסיל לשמי עד כאן דברי הקדוש הכחוז ויאמר אדם, ר' ה' שגם הענוה לא ה' מזד לדיקים שאתם הכחוז מאחכם אנשיכ ונלחם בגוים הכס וכו' מאמר הכחוז, ויאמר

תדרש נועים

מול בית פעור, דגיא הוא עומק דזה מורה על מדת העניויות, ואמר הכתוב דישבנו בגיא ובעניויות, וזה ה' להועיל ולתקן "מול בית פעור" היינו דזה ה' התיקון מול וכנגד מה דפגמנו והטאנו בעון הע"ז של בית פעור, דהתקנה על עון של ע"ז הוא לישב בגיא ובשפלות ועניויות, והבן זה.

הענוה, על כן ולזה כבתה גם כן קצת נר של הזכרון ושכחו כמה הלכות, והבן היטב נ"ל.

(א) והנה מתוך זה יצא לנו עוד טעם נכון מדוע היתה צריכה להיות המלחמה במדין בעוד דמשה רבינו ה' בחיים חיותו, דהרי היו זקוקים למדת הענוה, ולאשר דמשה רבינו ה' מקור מדת הענוה, על כן יותר בנקל יוכלו להשיג מדת הענוה בעוד משה רבינו חי ביניהם מאשר יוכלו להשיג זאת אחרי כן אחרי מות משה עבד ה', וזהו גם כן הטעם למה דאמרו רז"ל (תמרה טו.) דנשתכחו שלש מאות הלכות בימי אבלו של משה רבינו, לפי דמדת הענוה הוא הסגולה לקיומה של תורה, כמו דאמרו רז"ל (תענית ג.) דהתורה משתמרת רק בכלים פחותים, ועוד אמרו רז"ל דלכן נמשלה תורה למים, דמה מים יורדים למקום נמוך, אף דברי תורה אין מתקיימים רק במי דדעתו שפלה עליו, ועל כן להיות דבמותו של משה רבינו כבתה קצת אור מדת

(ב) ומעתה יבוארו על דרך זה גם הכתוב בעצמו וגם המדרש חז"ל על הכתוב, ויאמר ישמח צדיק כי חזה נקם, על משה רבינו דשמח בראותו מיתתן של בלעם ומדין, ופעמיו ירחץ בדם הרשע גם כן הכוונה כמו שכתבנו לפירוש הראשון דפעמיו והילוכו לעולם העליון יהי בבטחון אחר דחזה וראה את הנקם, כי ידע משה רבינו דבזולתו לא תכון ולא יתכן הנצחון על בלעם, כי עיקר הנצחון ה' על ידי אור מדת הענוה אשר הזריחה של האור הזה על הכלל ישראל ה' מהאור של מדת הענוה של משה רבינו עליו השלום.

(ג) והנה ידוע כי אכין ורקין הם מיעוטיין, ופירש בזה הרב הקדוש מוהר"י ז"ל את הכתוב (קהל י, ב) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו, דמימין של תיבת לב הם האותיות "אך" דמרמו על מיעוט, היינו דהחכם הוא ממעט עצמו תמיד, ולב כסיל לשמאלו, היינו דמשמאל לתיבת לב הם האותיות "גם" דמרמו על ריבוי, דזהו מנהג

הכסיל דתמיד הוא בגדלות וגיאות, עד נ

(ד) וזהו מאמר ו פרי לצדיק, רצונו לוי ה' דהגם דמדת הענו מחמת עצמם, רק מן אשר היו אתם עמם, להיות בבחינת הע שכתבנו הכוונה בהו ואם כן איננה הענוה עם כל זה גדלו ענ ונלחם בגוים ההם כרצונם.

(ה) ואמר הכת רצונו לומר דיאמרו ובחינת מיעוט, הלא מחמת "פרי לצדיק" ו לו אך ורק בשביל וזכויותיהם של הצדיי מדת הענוה, בהעריכ מעשה הצדיקים, אבי דעתם להתנהג במדת מדת הענוה הזה פעי "אך" יש אלוקים שונ

מובל' ארזי ה' א"ש גורווי' צ"ב

כ"ב א"ת

כו', כי מימין תיבצ לז המה אוחיות אך
 וכוא מיעוטין רכה לומר שהחכם ממטע אח
 עלמו, ולז כסיל לשמאלו אוחיות גם ריבוי
 עד כאן דברי הקדוש ז"ל. (ד) וזכו מאמר
 הכחוז ויאמר אדם, רכה לומר שיספר מחסדי
 ה' שגם הענוה לא ה' בהם מזד עלמס רק
 מזד לדיקים שחסם כמו שכחצנו צפירות
 הכחוז מחחכס אנשים. על כל זה ילח ה'
 ונלחם צגויס הכס ורכג צשונאיהם. (כ) וזכו
 מאמר הכחוז, ויאמר אדם, רכה לומר

הענוה שכי' בהם דכוא אך מיעוט הלח לא
 ה' רק מחחמ פרי לצדיק, לדיקי הדור ופרי
 זכיותיהם גרמו להם הענוה, על כל זה על
 ידי אך יש א-לחים שופטים צארץ, נ"ל:
 או אף (ו) על גב שהאך זריחתו ה' רק על
 ידי משה רבינו על כל זה יש א-לחים
 כו', נ"ל: L
 עוד אחת היא לנו צביאור הכחוזים (ז)
 על פי דרש חז"ל וגדולה היא חלי.

תדרש נועם

הכסיל דתמיד הוא מרבה ומגדיל עצמו
 בגדלות וגיאות, עד כאן דברי הקדוש ז"ל.

אלוקים שופטים לתת נקמת ה' במדין על
 ידי האך והמיעוט שמיעטו עצמם, וזהו
 הסיפור מחסדי ה', נ"ל.

(ד) וזהו מאמר הכתוב ויאמר אדם אך
 פרי לצדיק, רצונו לומר דהכתוב יספר חסדי
 ה' דהגם דמדת הענוה שלהם לא ה' בהם
 מחמת עצמם, רק מצד דהביטו בהצדיקים
 אשר היו אתם עמם, ורק על ידי כן הגיעו
 להיות בבחינת השפלות והענוה, כמו
 שכתבנו הכוונה בהכתוב מאתכם אנשים,
 ואם כן איננה הענוה הנכונה והיותר ראוי,
 עם כל זה גדלו עמנו חסדי ה' ויצא ה'
 ונלחם בגוים ההם ויהרוג בשונאיהם
 כרצונם.

7 (ו) או יתכן הכוונה באומרו ויאמר אדם
 "אך" פרי לצדיק, היינו דיאמר האדם דאף
 על גב דהאך והמיעוט ואור זריחת מדת
 הענוה לישראל היתה רק על ידי ומכוח פרי
 של הצדיק משה רבינו, דמשה רבינו הוריד
 האור של הענוה לעולם, אבל מכוח עצמם
 אין בהם מדת הענוה, עם כל זה ה' בכוח
 הזה של האך ומדת הענוה של ישראל
 להיות "יש אלוקים שופטים בארץ" היינו
 לתת נקמת ה' במדין, וזהו הסיפור דיאמר
 ויספר האדם מחסדי ה', נ"ל. L

(כ) ואמר הכתוב ויאמר "אדם אך"
 רצונו לומר דיאמרו דמה דהאדם הוא אך
 ובחינת מיעוט, הלא כל זה לא ה' לו רק
 מחמת "פרי לצדיק" היינו דזה העניות באה
 לו אך ורק בשביל דראה פרי צדקותיהם
 וזכיותיהם של הצדיק, דרק זאת גרמה לו
 מדת הענוה, בהעריכו מעשיו מול ולעומת
 מעשה הצדיקים, אבל מעצמם לא עלה על
 דעתם להתנהג במדת הענוה, ועם כל זה גם
 מדת הענוה הזה פעל והוריד דיהי' על ידי
 "אך" יש אלוקים שופטים בארץ היינו דיהיו

(ז) עוד אופן אחת היא לנו בביאור
 הכתובים ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו
 ירחץ בדם הרשע, ויאמר אדם אך פרי
 לצדיק, אך יש אלוקים שופטים בארץ, והוא
 על פי דרשת חז"ל הנזכרת וגדולה היא אלי
 אופן זה, דהנה אמרו רז"ל (ב"ק לח.) נשא
 משה קל וחומר בעצמו, ומה המדינים דלא
 באו אלא לעזור למואב אמרה תורה צרור
 את המדינים, מואבים עצמן לא כל שכן,
 אמר לו הקב"ה לא כשעלתה על דעתך

חז"ל
 משה
 ירושינו
 אחר
 עיקר
 זריחתו
 : ידוע
 הרב
 לימינו

נת נר
 היטב

ה גם
 : על
 ס, על
 בלעם
 ס. כן
 "אשון
 בטחון
 משה
 ונצחון
 י אור
 וה על
 הענוה

ן הם
 ורה"י
 לימינו
 ת לב
 היינו
 כסיל
 הם
 מנהג

אבות פרק חמישי

(ו) גולם. לשון גולמי כלים (כלים פי"ב) א"ל (ז) **שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם. חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה** מנינו באלעזר ואיחמר שלא רצו לדבר בפני אביהן כשקלף עליהם משה, והשיב אהרן (ויקרא י יז): ואינו נכנס לתוך דברי חברו. שלא יערבצנו, דכתיב (במדבר יב ו) שמטו נא דברי, המחיו לי עד שאדבר.

ובמנין, ואינו נכנס לדבר אחד הוא נמ רצ משבו כהלכה. רבי חייא לרב (שבי

לב אהרן

והנה במאור ושמש (פי' לך) האריך בענין, כי לעת כניסת יוס השבת הראשון, כלות ששת ימי המעשה, עשה אדם הראשון תשובה על חטאו, ומכח זה הכניס רצון בכל הצדאים לעלות לשורשן, ע"ש.

וזה נרמז באומרו אף לב"ת, היינו הרצון לעשות רצון הצורא ית"ש, בצב"ת עשיה, נעשה על ידי הרצון של הצדיק, כי באותו שעה שנחשורר אדם הראשון לתשובה והיה מעורר את כל הצדאים עמו, אז נברא כח זה שבזמן שהצדיק מתעורר ברצון ותשוקה לעבודתו ית"ש, הוא מעורר את לבב אחרים עמו, אף באין אומר ואין דברים.

אמר רבן שמעון החכמים ולא מצא מי החכם הוא ר יותר ממנו,

ואינו נכנס לר בענין יבואר על פי נ פנים (א)

ובזה יתבאר אומרו החכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, כי החכם מתנהג בענוה ושפלות הרוח, ועל כן הוא מכיר את מקומו וערכו ומבין שיש מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, ואינו מדבר בפניו, מה שאין כן הגולם השוטה ומתגאה, אינו מכיר את שפלות עצמו, ואינו רואה את גדולתו של חברו הגדול ממנו, ולכן הוא מרבה צדיבורים בפני כל.

ישראל, להסיר הזה"ק (דף כב) וסליחה וכפרה הלא כך תקנו לנו צימים הקדושים וכתבינו בספר ה כל הדברים האלו לעבדו ית"ש בו המניעות והעיכו ואציונות, וכל לעבדו בו ולהחזי מן העבודה לשמו (מחלים כו ד) את

ולזה שנינו לעיל (פי"ג מ"ג) סיג לחכמה שתיקה, על דרך ששנינו (פי"א מ"ו)

משנה ז
 חכם אינו מדבר בפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין.
 יתבאר בהקדם מה שכתבנו בענין מגדים (פי' מטות) בשם הרה"ק רבי יחיאל

ובמנין. ואינו נכנס לתוך דברי חבירו, ואינו נבהל להשיב, שואל בענין

קל וחומר להדיוט: ואינו נבהל להשיב. כדי שתהא תשובתו כהלכה. וכן באלה הוא הוא אומר (איוב לו 3) כתר לי זעיר ואחור: שואל בענין ומשיב בהלכה.

לדבר אחד הוא נמנה כאן. והכי פירושו, התלמיד שואל בענין, כלומר באותו ענין שהם עסוקים בו, ואז הרב משיב כהלכה. אבל אם ישאל התלמיד שלא בענין, הוא מביא לרב שישיב שלא כהלכה, על דרך שאמר רבי חייל לרב (שבת ג:) כי קאי רבי בהאי מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי. וכן אהא מולא באנשים

לב אהרן

דהדרא צעינא לצעלים, אותה אבקש שצתי צצית ה' וגו' לחזות בנועם ה', שזהו תכלית בקשתי כדי שאוכל לישב צצית ה' בהרחצת הדעת, ואם כן הרי הדבר חוזר אליו, עכ"ד.

והנה כתב המהרש"א בחידושי אגדות (סוטה יג.) בפקוק (משלי י ח) חכם לב יקח מלוא, שהמחשב הפסד מלוא כנגד שכרה נקרא חכם לב. והקשה א"ז זללה"ה צישמח משה (פ' ואחמנו) הרי זהו על מנת לקבל פרס ואסור, כמו ששנינו לעיל (פ"א מ"ג) אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, עי"ש לדרכו. אמנם לפי האמור שפיר יש אופן שמותר לעשות על מנת לקבל פרס, והוא באם אינו מבקש בשביל עצמו ולרכיו הגשמיים, אלא בכדי שיהא פנוי מן המעכצים עבודתו ית"ש ויהיה הסיפוק והיכולת צידו לעבדו עבודה שלימה, ובדרך זה מותר העבודה על מנת לקבל פרס, כי כל מה שיהנה מעולם הזה יחזיר אליו יתצרך.

ועל פי זה יש לומר שהמשנה בא לפרש דרך החכ"ם, שהגם שהוא עושה על מנת לקבל פרס, מכל מקום אינו נכנס לתוך דברי חבירו,

אמר רבן שמעון בן גמליאל כל ימי גדלתי בן החכמים ולא מנאתי לגוף טוב משתיקה, והיינו כי החכם הוא רואה את מעלת זולתו שהוא יותר ממנו, ולכן הוא שותק תמיד.

*

ואינו נכנס לתוך דברי חבירו כו' שואל בענין ומשיב בהלכה.

יבואר על פי מה שכתב א"ז זללה"ה צייטצ פנים (אבני זכרון אות יב) ללמד זכות על ישראל, להסיר התלוונה האמורה בתיקוני הוה"ק (דף כג.) כולהו זוחין הב הב לנא מזונא וסליחה וכפרה וחיי כתצינו לחיים, ולכאורה הלא כך תקנו לנו אנשי כנסת הגדולה להתפלל צימים הקדושים על לרכינו, זכרינו לחיים וכתצינו בספר החיים, אך באמת בקשתינו על כל הדברים האלו הוא כדי שיהא סיפוק צדינו לעבדו ית"ש בהרחצת הדעת, ויסיר ממנו המניעות והעיכובים שבא על ידי דלות ועניות ואציונות, וכל בקשתינו הוא בתורת שאלה, לעבדו בו ולהחזירו לו במה שיהא לו נחת רוח מן העבודה לשמו יתצרך. וזה שאמר דוד המלך (ספלים כו ד) אחת שאלתי, שאינו אלא שאלה

שבעה מדבר: חכמה

יז: ואינו ד שאדבר.

הכתוב לב כסיל של ל"ב ורקין כי החכם לב כסיל של ל"ב מתגאה 7.

10 מדבר 11 בחכמה 12 ושפלות ימו וערכו 13 בחכמה 14 שאין כן מכיר את דולתו של א מרבה

15 לחכמה (פ"א מ"י)

חַמֶּס וְאֶל־תִּבְחַר בְּכָל־דַּרְכָּיו: לנפִי תוֹעֵבַת
 יְהוָה נִלְוֹז וְאֶת־יִשְׂרָאֵל סוֹדוֹ: לנִמְאֶרֶת יְהוָה
 בְּבֵית רָשָׁע וְנֹנָה צַדִּיקִים יִבְרַךְ: וְלֹא־אִם־
 לִלְצִים הוּא־יִלְיָץ וְלַעֲנִיִּים קִרִי: וְלַעֲנִיִּים יִתֵּן־

לכַּמְטוֹל דְּמַרְחֵק עֹתָא
 מִן קָדָם יִי וְעַם תִּרְצִינָא
 שׁוֹעִיתִיהּ: לנִלְוֹמְתָא
 דְּאַלְהָא בְּכַתְיָהוֹן דְּרִשְׁיָעִי
 וּמַעֲמַדְהוֹן דְּצַדִּיקוֹ יִבְרַךְ:
 לֹד לְלִמְקַמְנִי נִסְחֹף

וְלַעֲנִיִּי יִתֵּן חֶסֶדָא: חֵן ל
 לַה־יִקְרָא חֲסִימִי נַחְסָנֹן
 וְסַכְלִי נִקְבְּלוֹן צַעֲרָא: קָלוֹן
 אֲשַׁמְעוּ בְּנִיָא מְרֻדוֹתָא לְדַעַת
 רָבֵב וְאַצִּיתוֹ לְמַדַּע
 בְּיוֹנָא: בְּמַטוֹל דְּיוֹלְפָנִי

רש"י

(לג) כי תועבת ה' נלוז. מעוות נדרכיו: ואת ישרים סודו. ועם ישרים סודו: (לד) אם ללצים. אדם נמשך אחריהם, לטוף אף הוא יהיה לן עמהם: ולעניים יתן חן. אס לענוים יתחנך, סוף שינתו מעשיו

מצודת דוד

(לב) נלוז. הסר והנטה מדרך הישר: ואת. עם ישרים מעמיק סוד עצתו מאהבתו אותם, וכמו שנאמר (בראשית י"ז) וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו': (לג) מארת ה'. רוצה לומר העושר אשר בבית הרשע קללת ה' היא, כי שמורה לרעתו ותחשב אם כן לקללה: יברך. מוסב על ה', לומר שהוא יברך את אשר בנוה הצדיקים, רוצה לומר לברכה תחשב כי ישפיעו מטובם לול ויקבלו גמול: (לד) אם ללצים. רוצה לומר לכל אחד משלם גמול במדה שמדר, אם ללצים המלעיגים בבני אדם, יסכב סיבה אשר יתלוצצו בהם בבוא יום אדם: ולענוים. אשר הם שפלי הרוח ומכבדים כל אדם, יתן חנם בעיני הכל ויכבדו להם:

מצודת ציון

(לב) נלוז. הנוטה מדרך הישר: (לג) מארת. מלשון ארוה: ונוה. מדור. כמו נוה איתן (ימיה מט יט): (לד) אם ללצים. מלשון תרומה והפרשה: קלוין. מלשון קלוי באש (ויקרא נ יז), כי בענ יתארם הפנים כאילו נקלה באש. או הוא מל (א) והקשיבו. ענין שמיעה והאזנה:

אבן עזרא

(לב) ישרים סודו. עם ישרים נודע סודו ועצתו ממה שהוא גוזר להביא על הרשע: (לג) מארת. מן ארוה (בראשית ג יד) והוא חסרון: (לד) אם ללצים. הפסוק הזה דבק בעליון, ולצים מן ליצנות: יליץ. מן כי המליץ (שם מב כג) פירוש השם יברך נוה הצדיקים

רבנו יונה

שפתים אשר לא הזיק לך בדבר, כמו שאמר במקום אחר (קהלת י כא) גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבך, והנה המריבה מדה פחותה, על כן לא תריב עם אדם אם לא גמלך נזק והפסד:

מדרשי חז"ל

שאמדוד עמך כדי שנתבסס אני ואתה. (יומא לח:).
אם ללצים. זה הנואף, הטועה ביין שנקרא לץ כמה דתימא לץ היין הומה שכר, "הוא יליץ" שהכל מתלוצצים על הנואף שהוא לאלה ולשבועה. "ולענוים יתן חן" אלו הנוזרים שתופסים ענוה בעצמם שנוזרים מן היין ומגדלים פרע, כדי לענות עצמן ולהשמר מן העבירה, הקב"ה נתן להם חן, כמו שכתוב בברכת כהנים ויחנך. (במדב"ר יא).
אם ללצים הוא יליץ. אלו ארמיים שנקראו ליצים, והם מתלוצצים בכל יום על ישראל, "הוא יליץ" שעתיד הקב"ה למרוד להם כמדתם כמה דתימא כאשר עשית כן יעשה לך גמולך ישיב בראשך. "ולענוים יתן חן" אלו ישראל שהם עניים ביניהם, ומהלכים בענוה בתוכם, וסובלים עולם עליהם, כדי לקדש שמו של הקב"ה שעתיד הקב"ה לחון עליהם לעשות דין בהם. (במדב"ר יא).
 ונוה צדיקים יבורך. זה נוזר ונוזרה, שאם נזרו מן היין להשמר מן העבירה זוכים לברכה, לכך סמך לפרשת נוזר פרשת ברכת כהנים. היו ונוה צדיקים יבורך, כמה דתימא יברכך ה' וישמרך. (שם).

(לב) כי תועבת ה' נלוז וגו'. זה הנואף, שכתוב בו ונלוזים במעגלותם. ואת ישרים סודו, זה שרואהו מעשיו ונזור עצמו מן היין כדי לישר אורחותיו, כמה דתימא המישרים אורחותם. מהו סודו, שהקב"ה מלמדו היאך ינצל ממנה, כמה דתימא בדרך חכמה הוריתך. היין עולה חשבונו שבעים, וסוד עולה שבעים, הוא נוזר עצמו מן היין העולה מניינו שבעים, זוכה לסוד החכמה שהוא עולה ע', יצא יין נכנס סוד, נכנס יין יצא סוד, הוי ואת ישרים סודו. (ילקו"ש).

(לג) מארת ה' בבית רשע וגו'. זה פקח בן רמליהו שהיה אוכל מ' סאה גוזלות בקנוח סעודה. "ונוה צדיקים יבורך" זה תזקיה מלך יהודה שהיה אוכל ליטרא ירק בסעודה. (סנהדרין צד:).

(לד) אם ללצים הוא יליץ. אמר ריש לקיש: מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ וגו', בא ליטמא פותחין לו, בא ליטרה מסייעין אותו. תנא דבי רבי ישמעאל, משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון, בא למרוד נפט אומר לו תמרוד אתה לעצמך. אפרסמון, אומר לו המתן לי עד

מן צענייהס של צריות: (לה) כבוד חכמי (ב) שמעו בנים מוסר אב. הקצ"ה: (ג) מצודת ציון (לה) מרים. מלשון תרומה והפרשה: קלוין. מלשון קלוי באש (ויקרא נ יז), כי בענ יתארם הפנים כאילו נקלה באש. או הוא מל (א) והקשיבו. ענין שמיעה והאזנה:

(לה) כבוד. השם ינחילם כבוד הממון והע הכסילים ירמוו הקלון עליהם, והטעם שיקלום בני אדם: מרים קלוין. על כל א

[א] שמעו בנים מוסר אב. מוסר אביכם: ו

(לה) כבוד חכמים ינחלו. רבי יהושע בן לוי הרגיל לעשות צדקה וזכה והויין לו בנים ב בעלי עושר, בעלי אגדה. בעלי חכמה דכתיב ב בעלי עושר דכתיב צדקה, בעלי אגדה דכתיב ה הכא וכבוד וכתוב התם כבוד חכמים ינחלו. (ג) כבוד חכמים ינחלו. לפי שהיו הנוזרים יראים ונקראו חכמים, כמה דתימא ראשית חכמה יראת כבוד" שהקב"ה נושא פניו אליהם ומשים להם ש שאדם יושב בביתו הוא כבודו. (במדב"ר

כבוד חכמים ינחלו. זה נח ובניו. "וכסילים זה דור המבול. דבר אחר, כבוד חכמים זה שם, חס. דבר אחר כבוד חכמים ינחלו זה אברהם, ו המלכים. דבר אחר כבוד חכמים זה יצחק ונ אנשי גר. דבר אחר כבוד חכמים זה יעקב, עשיו. דבר אחר כבוד חכמים זה משה ואהרן, ו דתן ואבירים שהותירו את המן. דבר אחר כבוד אהרן ובניו, וכסילים זה קדח ועדתו. דבר אחר זה יהושע וכסילים מרים קלון אלו שלשים וא דבר אחר כבוד חכמים זה דוד, וכסילים זה גליו כבוד חכמים אלו ישראל, וכסילים אלו עוב

נושאי הפרק

(א"ד) מוסר אב ודבריו על החכמה שקי (ה"ט) האב מזרז את בנו על בקשת הח (י"ג) גמול החכמה למבקשיה. (י"ד) דרך הרשעים כנגד דרך הצדיקני (כ"ז) שמירת איברי הגוף בדרך החכמו

← חֲשֹׁבוֹת רַבִּים: חֵיאַ מִי־פְהַחֲכָם וּמִי יוֹדַע דְּרֵי אֲרַעָא: אִמֵּן הוּא
 פֶּשֶׁר דְּבַר חֲכָמַת אָדָם תְּאִיר פְּנֵיו קָבִיל חוֹכְמָתָא דְיָי, וְלַמַּדַּע פֶּשֶׁר מְלֵיאָ
 כְּנִבְיָאִיא, חוֹכְמָתָא דְגַבְר חֲכִים תְּנַהֵיר זֵיו אֲנַפּוּרֵיהּ פִּינֵי צְדִיקָיא, וְחֻצִּיף אַפִּין מִתְחַלְפֵין פֶּל
 רִשָּׁי

צמרדט: (א) מי כהחכם. מי בעולם חסוד כלדס חכס: ומי יודע פשר דבר. פשרון של דבר. כמו
 שמנינו דניאל, מתוך חכמתו שהיה חכס צלחת שמים, נתגלו לו רזי פשרין. מי כמשה עושה פשרים בין

מצודת דוד

(א) מי כהחכם. מי בעולם חשוב כאדם חכס: ומי יודע. הכ"ף של כהחכם משתמש בשתים, כאלו אמר ומי כידוע, רוצה לומר מי בעולם מאושר כאדם יודע פתרון כל דבר. והוא כפל ענין במלות שונות: תאיר פניו. כי בעבור החכמה כולם מחכים אמריו ונשמעין לו, והוא דבר המרחיב לב האדם ומצהיל הפנים:

מצודת ציון

(א) פשר. ענין פתרון ופירוש. כמו מפשר חלמין (דניאל ה ט):

אבן עזרא

(א) מי כהחכם. יש מלה מושכת עצמה ואחרת עמה כמלת אל בקצפך תוכיחי (תהלים לה ב). יחי ראובן ואל ימות (דברים לג ו). מתן בסתר יכפה אף (משלי כא יד). וכן ימצא אות מושך אחר כמו מאל אביך ויעזרך ואת שדי (בראשית מט כה), הוא ומאת שדי והוא דבק עם הפסוק שלמעלה מידי אביר יעקב, כל זה בא לך מאל אביך והוא יעזרך לעולם. ואמר הגאון רב סעדיה ז"ל שענינו אשאל מאל אביך ויעזרך. ועל שני הפירושים צריכה תוספת מ"ם על את, וכן מישרים אהבוך (שה"ש ד א), ומישרים הוא תואר היין, וכמהו יתהלך במישרים, וכן כיון הטוב הולך לדודי למישרים (שם ז ט). וישוה אהבוך על העלמות הנוכרות בפסוק הראשון, וכן מי כהחכם ומי כידוע פשר דבר. ויתכן היות פירוש מי כהחכם מי שהוא יודע פשר דבר, ומלת פשר ממשפחת ארמית. והענין למה יתעסקו בני אדם לחשוב חשבונות רבים שלא יועילו, ואין מי שהוא על דרך ישרה כמו החכם המבקש חכמה, וידרוש לדעת פשר כל דבר מה חפץ יש בו ולמה כן, ויתכן היות פשר הפוך סופו בתוכו, מן כי לא פורש (כמדבר טו לד): וענין חכמת אדם תאיר פניו. ותשים

ספורנו

א ולכן עתה מי כהחכם. מי הוא שיהיה כאותו החכם שמצאתי היותו אחד מאלף: ומי יודע פשר דבר. לפתור ענין ספור הנחש הקדמוני שהזכרתי: חכמת אדם תאיר פניו. באופן שחכמת זה החכם הפותר תאיר פניו לסור ממוקשי הנחש:

אורחתייה מטוב לביש: בהוי זהיר ית פומך על גזירת מלכא למפור מה די פקדנה, ועל עיסק מומתא דיי אודהר, דלא שפתי חכמי

ח פירוש אני מזומן: ט בתחלה כ

(שמות לד ט): (ב) אני פי מלך שכולן ח: ועל דברת שבועה מלכי האומות המושלים ננו צולו השנועה שנשבענו למקום: ועל מישאל ועוריה שאמרו לנוכדננו להתנותך, אס מלכא למה ננוכדני לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות, ואם וכלנא שוין: (ג) אל תבד שליט שס, שנכל מקוס הוא ש

מצודת ציון

ועז. חוזק: ישנא. מלשון השתנוה והחונים עליו (צמננ נ ט): דבר

ומלמדך פי מלך שמור לבל תמו האלהים, רוצה לומר שלא יהיה

ספורנו

ועז פניו ישנא. ישנא משאר בני על התאוה: בן אני פי מלך שמו שאמרתי בלי ספק בשמור פי בעיון, כאמרו והיו הדברים האלה על לבך (דברים ו ח): ועל דב ובשמור גם כן דברת שבועת א בשבועת האלה: ג אל תבהל. ברבו

האחד מה שיצא מפי המלך, והי כל אשר ימרה את פיו, ומלך ה

ישנא שכשעמדו על הר סיני ואם עליהם מזיו השכינה, וכשחטאו נשר שינה עליהם את הדברים ואמר אכן כהחכם זה תלמיד חכם, ומי יודע נ משנתו, חכמת אדם תאיר פניו בשע ועז פניו ישנא בשעה שהוא נשא ד"א מי כהחכם זה משה, דכתיב ו ומי יודע פשר דבר שפירש את התו ישנא בשעה ששאל מאת הקב"ה ועז פניו ישנא. כל אדם שיש

מדרשי חז"ל

(א) מי כהחכם וגו'. מי כהקב"ה שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו לישעיהו, חזקיהו אמר ליחי ישעיה לגבאי, דהכי אשכחן באליהו דאזיל לגבי אחאב, ישעיהו אמר ליחי חזקיהו לגבאי דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזיל לגבי אלישע, מה עשה הקב"ה, החלה חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה. (ברכות י). מי כהחכם וגו'. תניא, בשעה שמת משה, היה מוטל בכנפי השכינה והקב"ה אומר מי כהחכם ומי יודע פשר דבר. (סוטה יג:). ד"א מי כהחכם זה הקב"ה דכתיב ביה חכם לבב, יודע פשר דבר שפירש את התורה למשה,

נושאי הפרק

(א"ד) מעלת החכמה, והזהירות מהמלך ומצותיו. (ה"ט) ידיעת החכם. (י"ד) סוגי העונשים לרשעים. (טו) הטוב ביותר לאדם היא השמחה. (טז"ז) אין אפשרות לדעת כל מעשי ה'.

אֹרְחַתֶּיהָ מִטָּב לְבִישׁ: וְעַז פָּנָיו יִשְׁנָא: בְּאֵי פִי־מֶלֶךְ שְׁמֹר וְעַל
בְּהוּי זְהִיר יֵת פּוֹמֶךְ עַל
גְּזִירַת מֶלֶכָּא לְמַטָּר מָה
דִּי פְקַדְנָךְ, וְעַל עֵיסֶק
מוֹמְתָא דִּי אֹדְהָר, דְּלֹא תִימִי בְּשׁוֹם מִימְרִיהָ עַל מַגֵּן: גּוּבְעַדְן רֹגְזָא דִּי לֹא תִנּוּחַ

שפתי חכמים

רש"י

ח פירושו אני מזומן: ט בתחלה מפרש הענין ואחר כך ישראל לאזיהם שנשמים: ועוז פניו ישונא. משאר
הנריות, עד כי יראו מגשת אליו כי קרן עור פניו
(שמות לו ז): (ב) אני פי מלך שמור. לפיכך אני נרין ונכון לשמור פי מלכו של עולם, שהיא הטובה
שכולן ח: ועל דברת שבועת אלהים. שנשבענו לו בחורב לשמור מצותיו. דבר אחר אני נכון לשמור פי
מלכי האומות המושלים בנו צולגליות וארנוניות: ועל דברת שבועת אלהים. ונלכד שלא יעצרונו את
השבעה שנשבענו למקום: ועל דברת. ואנל דברת שבעת אלהים, אשמור פי המלכים. כן מנינו צננייה
מישאל ועוריה שאמרו לנכודנר (דניאל ג טו) ואמרין למלכא נכודנר לא תשחין אנחנא על דנה פתגם
להחזותך, אם מלכא למה נכודנר ואם נכודנר למה מלכא, אלא כך אמרו לו לך אתו אומרים דאת מלכא
לנו לעבודה ולמסים ולגולגליות, אך על דנא שאת אומר עלנא לעבוד עבודה זרה נכודנר את ולא מלך
ואת ולכנא שוין: (ג) אל תבהל מפניו תלך. אל מהי נהל לומר שתלך ותברת מפניו למקום שאינו
שליט שם, שכל מקום הוא שליט: ואל תעמוד בדבר רע. אל תעמיד עומך עוסק בדברים רעים:

מצודת ציון

מצודת דוד

ועוז. חוזק: ישנא. מלשון השתנות: (ב) ועל. ואצל. כמו
ההחונים עליו (מנצח נ ט): דברת. מלשון דבור:

ועוז פניו. חוזק מראית פניו נשתנה לשבח משאר בני
האדם. והוא כפל ענין במלות שונות: (ב) אני פי מלך
שמור. הוא מקרא קצר, וכאלו אמר אני מזהירך
ומלמדך פי מלך שמור לבל תמרה אמרי פיו: ועל דברת. אבל כשמצותו היה אצל דבר השבועה שהשבענו
האלהים, רוצה לומר שלא יהיה הפך מצות המקום אשר עליהם נשבענו לו בחורב לעשותם ולקיימם: (ג) אל

ספורנו

אבן עזרא

ועוז פניו ישונא. ישחנה משאר בני אדם, להגביר השכל
על התאוה: [ב] אני פי מלך שמור. אני אהיה כהחכם
שאמרת בלי ספק בשמור פי המלך הקדוש ומצותיו
בעיני, כאמרו והיו הרבדים האלה אשר אנכי מצוך היום
על לבבך (יבכס ו ז): ועל דברת שבועת אלהים.
ובשמור גם כן דברת שבועת אלהים, שקבלנו עלינו
בשבועת האלה: [ג] אל תבהל. ברבוי המצות: מפניו תלך.

אור בפניו, והענין תסיר כעס כענין באור פני מלך
חיים: וענין ועוז פניו ישונא. סור עזות פנים ממנו,
כי החכמה תוליד הענוה, כי בהתגבר הנשמה על
הרוח יסור הכעס ועזות המצח: (ב) אני. כאשר
השלים להוכיח החכם שישמר מפח החשק, שב
להזהירו שלא ישען על חכמתו, ויבזה מצות מלך
מקומו בעבור היותו כסיל כנגדו. וענין אני. אני
אצוך או אזהירך על שני דברים שלא תמרה אותם,
האחד מה שיצא מפי המלך, והשני מה שיצא מפיו, גם אתה כנגד השם הנכבד והנורא, כי המלך לא ינקה
כל אשר ימרה את פיו, ומלך האמת לא ינקה את אשר ישא את שמו לשוא: (ג) אל תבהל. תלך. מצאנו

מדרשי חז"ל

ישונא שכשעמדו על הר סיני ואמרו נעשה ונשמע ניתן
עליהם מזיו השכינה, וכשחטאו נשתנו פניהם, ואף הקב"ה
שינה עליהם את הדברים ואמר אכן כאדם תמותון. ד"א מי
כהחכם זה תלמיד חכם, ומי יודע פשר דבר שיודע לפרש
משנתו, חכמת אדם תאיר פניו בשעה שהוא נשאל ומשיב,
ועוז פניו ישונא בשעה שהוא נשאל ואינו יודע להשיב.
ד"א מי כהחכם זה משה, דכתיב עיר גבורים עלה חכם,
ומי יודע פשר דבר שפירש את התורה לישראל, [ועוז פניו
ישונא בשעה ששאל מאת הקב"ה ולא השיבו]. (שם).
ועוז פניו ישונא. כל אדם שיש לו עזות פנים מותר

לשנאתו, שנאמר ועוז פניו ישונא, אל תקרא ישונא אלא
ישנא. (תענית ז).
(ב) אני פי מלך וגו'. [דבר זה אמרו חנניה מישאל ועזריה
לנכודנר], אני פי מלך שמור, פי מלך מלכי המלכים
הקב"ה שאמר אנכי ה' אלהיך, ועל דברת שבועת אלהים
על דברת לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, שבועת
אלהים לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. (ירושלמי
סנהדרין פ"ג ה"ה).
(ג) אל תעמוד בדבר רע. כרתניא, הפותח בתורה פותח
בדבר טוב והחותר חותר בדבר טוב, וכן הקורא

הוא
יקם
דיי,
וליא
פל
כמו
זין
דניאל
מעין
חכם:
פתור
גאיר
לסור
זרך.
זיין,
זרת:
שזר
ואין
כן,
שים
יאים
זהיא
ד"א
וחם
כמת
שונא
עם
את
פניו

וכוונת הענין הוא רצה הקב"ה להטביע בלבם ענין העבדות להרגילם בעבדות כדי שיהיה להם נקל אחר כך לעבודת הכורא יתברך ולקיים התורה לעבדה ולשמרה וזהו שכתוב (שמות כ, ב; דברים ה, ו) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים כלומר כדי שתהיו עבדים וזה שרמו הש"י לאברהם אבינו כי לא ירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך (בראשית טו, ד) כי אברהם אבינו נתירא שעבדו זקן ביתו ירש אותו אמר לו הקב"ה לא ירשך זה כלומר עבד זה לא ירשך כי אם העבד אשר יצא ממעיך זהו ישראל עבדי אתה זהו ענין שנשאר שם כנען להארץ הקדושה אחר שהיתה של ישראל מצינו כמה פעמים שנקראת ארץ כנען אלא הכוונה כי כנען הוא עבד גם כנען לשון הכנעה וזהו קיום הארץ שנהיה עבדי ה' וכשפרקנו עול ולא היינו עבדים לו אזי עבדים משלו בנו ועיקר מעלת וקיום הארץ הוא בהיותינו נכנעים ועבדים לו וזהו ענין ג' נתנו על ידי יסורין וחד מנייהו ארץ ישראל ובהיותינו במעלה גדולה בארץ ישראל קרובים אל הש"י אז אדרבה כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסוך (דברים ח, ה) יהיה מקוים בנו רק אתכם ידעתי מכל העמים על כן אפקוד עליכם עונותיכם (עמוס ג, ב) ותכף ומיד כשחטא איזה חטא איש צדיק היה הקב"ה שולח לו יסורין לנקותו ואין לך טובה גדולה מזו ועל זה אמר ובל יאמר שכן חליתי וגו' נשוא עון (ישעיה לג, כד) כי היה לו לנשיאת עון. וכבר הארכתי במוסר הזה בשער אותיות באות ק' קדושה מקדושת ארץ ישראל שאל יתרעם מי שדר בארץ ישראל כשהוא חסר כל טוב או מוכה ביסורין כי אדרבה זהו לו לטובה והכל מצד החסד לכפרת עון ועל זה רמזו במסכת כתובות (דף קיא, א) א"ר אלעזר כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עון.

→ **וצריך** האדם הדר בארץ ישראל תמיד לזכור בשם כנען המורה על עבדות וההכנעה וזהו הרמז בדברי נח שאמר ארור

בכרית בין הבתרים בראשית הבטחת נתינת הארץ לאברהם רמז לו ד' גלויות כדאי' במדרש רבה (מד, יז) והנה אימה חשיכה גדולה נופלת עליו אימה, זו בכל כו'. חשיכה, זו מדי כו'. גדולה, זו יון כו'. נופלת, זו אדום כו'.

ולכאורה קשה בשניהם בשעת חדוה חדוה. ומה לו להזכיר בעת בנין העולם חורבן הגלויות וכן בעת בשורה לאברהם ענין ד' גלויות. אלא הענין בשניהם בשוה כי ראה הקב"ה קלקול האדם ובוזה לא נשלם כוונת הבריאה כי נתרכה הקליפה ועשה תיקון סותר על מנת לבנות כי סיכות גלות מאלו מלכיות בא הזדככות כי יכלה הפשע ויקוים תם עונך בת ציון (איכה ד, כב) ואז יזדכך העולם להיותו ככונת הבריאה ורוח אלהים ירחף זהו רוחו של משיח והארכתי בדרוש זה במאוד במקום אחר. וכן אברהם אבינו שהוא צוות העולם רמז לו הש"י באימה חשיכה גדולה נופלת כו' ד' מלכויות ואחר כך הזכיר לו י' עממין קני וקניזי קדמוני שזה יתקיים לעתיד כשרוח אלהים רוחו של משיח ירחף ובענין אלו התיבות של אימה חשיכה גדולה נופלת הרומזים על ד' גלויות רמז ג"כ תיקון כל הקליפות שנתפשטו בעון הדורות כמו שכתב האר"י ז"ל אימה, זה דור אנוש בימיו הציף הקב"ה שליש העולם ואלהים עשה כדי שיראו מלפניו כדכתב רש"י בספר קהלת (ג, יב ד"ה ידעתי). חשיכה, זו דור המבול שארז"ל שלא שמשו מאורות. גדולה, מגדל דדור הפלגה. נופלת תהפוכות סדום ונשמותיהם הפגומות שנתפשטו צריכין תיקון ואז בהבטחת הארץ לאברהם אבינו בכרית בין הבתרים היה בן ע' שנה רמז יצב גבולת עמים למספר בני ישראל כי ע' אומות חלוקות ללשונם בארצותם והם ארץ העמים ואחד היה אברהם והנה בשבעים נפש ירדו אבותינו למצרים ונזדככו שם ועבדים היו במצרים ולקחם הקב"ה מעבדות מצרים להיות לו ית' לעבדים כמ"ש כי עבדי הם וגו'.

ית את
ושמת
הזכיר
אלא
וארץ
בשמו
הדבר
בתיבת
מקום
להיות
קדושה
הפסוק
הנשמה
תיב גם
ום ואת
גן עדן.
ראשית
ינו בעת
ה בעת
א יום
אה היא
הששי
אל את
ובהו. ג'
לעתיד
א תתקן
לעתיד
ה נתינת
פעמים
ל זו.
הבתרים
גל כמו
ת הארץ
הבריאה
ג גלויות.
שמעון
יץ היתה
מדי כו'
תהום זו
אלהים
וכן בכאן

כנען עבד עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט, כה)
 ולפי הענין היה לו לומר ארור יהיה כנען אף
 שנוכל לתרץ כי אמר ארור כנען כלומר כבר
 הוא ארור כי משורש נזחש הקדמוני שאמר
 לו הש"י ארור אתה משם שורש כנען בידו
 מאזני מרמה ולפי ענינינו נוכל לומר כי לא
 רצה לומר תיבת יהיה המורה על העתיד כי
 אדרבה הכנעני רצוני לומר הנכנעים עבדי
 ה' הם ברוכים לה' אלא זה הכנעני ארור הוא
 וזהו שאמר עבד עבדים יהיה לאחיו ר"ל
 ישראל הם עבדים לה' ולאילו העבדים יהיה
 הוא עבד כלל העולה אדרבה ואדרבה בהארץ
 אשר ה' אלהיך דורש צריך להיות ביותר
 עבד ונכנע וכמ"ש דוד המע"ה (תהלים קיט, יט)
 גר אנכי בארץ כלומר ביותר אני משים עצמי
 לגר בארץ הקדושה וזהו ענין כשאמר הקב"ה
 לאברהם אבינו על עבדות מצרים כי גר יהיה
 זרעך בארץ לא להם קשה לימא בארץ מה זה
 לא להם והנה מ"ש רש"י היא מתורץ שאמר
 בארץ לא להם ולא אמר בארץ מצרים כי אף
 גרות משאר הארצות בכלל דהא ארבע מאות
 שנה משולד יצחק.

עוד יש מפרשים כי בארץ לא להם כאלו
 אמר בארץ מצרים לא להם היה ר"ל
 לא למצרים בעצמם היה כמו שכתב רש"י על
 הפסוק (בראשית מו, כא) ואת העם העביר (יוסף)
 [אתו] לערים וגו' כדי שלא יאמרו המצריים
 לישראל גרים אתם כו' אבל לענינינו מתורץ
 שאמר בארץ מצרים תהיו גרים וזהו הגרות
 כפשוטו כי יהיו בארץ לא להם עבדים לפרעה
 אבל אחר כך תזכו להיות גרים בארצכם כמו
 שאמר דוד גר אנכי בארץ ואז הללו עבדי ה'
 (תהלים קיג, א; קלה, א) הכלל העולה יושבי הארץ
 צריכין להיותן בהכנע וכמו גרים לא יעשו
 העיקר להתישב באיתן מושבו. וזה שארז"ל
 (בב"ר פד, א) וישב יעקב בארץ כנען בקש לישב
 בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים כו' רק
 יהיה בארץ מגורי גר אנכי ויהיה ארץ כנען
 ויהיה מגורי אביו סוד פחד יצחק הוא מדת
 הדין מגור מסביב וסביביו נשערה מאוד וזהו
 בי גרים ותושבים אתם עמדי בשעה שאתם

רוצים לישב בשלום תהיו גרים וסימנך ארץ
 אוכלת יושביה היא מכלה הרוצים לישב בה
 בשלוה ובתוקף לאכול פירותיה ולהנות בה
 לבד ואף שהמרגלים דברו זה הפסוק הם
 דברו לרעה והוציאו דברי קדושה לחולין
 חולין הוא להם ומי שדר בארץ ישראל בענין
 הזה מובטח לו שהוא בן עולם הבא.

וז"הו שאמרו במסכת כתובות (קיא, א) כל
 המהלך ד' אמות בארץ ישראל מובטח
 לו שהוא בן עולם הבא ר"ל המהלך מהלך
 השלימות ממעלה למעלה מכח ד' אמות של
 הלכה שקובע לעצמו כמ"ש רז"ל (ברכות ח, א)
 אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה ואז
 זוכה לארץ ישראל העליונה שעליה נאמר
 (ישעיהו ס, כא) ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו
 ארץ שהוא עולם הבא כי ארץ ישראל
 תחתונה מכון נגדה. וכן בישר הקב"ה
 לאברהם אבינו לעולם הבא בנתינת הארץ
 כמו שכתוב (בראשית טו, טו) ואתה תבוא אל
 אבותיך בשלום כי יאמרו לך בעולם העליון
 במותך יבא שלום ינוח על משכבו ומה
 שכתב תקבר בשיבה טובה ענין טובה האמור
 כאן רמוז על טוב הארץ הנקבר בה כמו
 שאמר בכתובות (קיא, א) הנקבר בארץ ישראל
 פטור מגלגול מחילות כל זה נתגלה לאברהם
 אבינו בכרית בין הבתרים שהוא פעם ראשון
 שנתבשר בכשורת הארץ והיה אברהם אז בן
 שבעים שנה הבטחה זו היתה בראשית
 הבריאה כמו שכתבתי לעיל.

[הגה"ה על דרך הסוד נוכל לומר כי נקראת
 ארץ כנען אף לאחר שהי' של ישראל נשאר עדיין
 בכחו של כנען אף בעת שיסזו ישראל עליה ולא
 ילך מכתו של כנען עד עמוד בית שני לאחר כמה
 שנים וזה סוד הדבר לפי מה שקבלו בשם האר"י
 ז"ל כי כורש מלך פרס אשר יזיה לבנות בית
 המקדש ואז נתישבה ארץ ישראל שניה בכחו של
 פרס היה תקוע כנען כי כן נתגלגל אחר כך בענד
 כנעני כי אמר הרב ז"ל שטני ענד כנעני ענדו של
 רבן גמליאל היה הגלגול של כורש וזה הסוד רומז

נמשנה בנרכות (טו, ב)
 ענדו כש"ר הי

השניה היה אח
 כשאמר י
 ישראל וזה היה קיונו
 שהיא ה' דיום השני
 שרומז לקיום העולם
 לעיל הרומז לזמן תור
 וזה (ט, א) אמרו שני
 מן ואת הנפש אשר ע
 דתרגום אונקלוס דש
 שפרש"י אברהם מגי
 מגיירת הנשים וזהו
 אבינו היה מהלך משל
 רבה (ב"ר לט, א) ויאמ
 מארצך וגו' רבי יצחי
 והטי אונך ושכחי עמ
 (יא) א"ד יצחק משל לא
 למקום וראה בירה א
 שהבירה זו בלא מ
 הבירה ואמר אני הו
 שהיה אברהם אומר ה
 מנהיג הציץ עליו הקו
 בעל העולם ויתאו המ
 והשתחוי לו (שם שם)
 אברב

[הגה"ה יש זזה
 רומז גם כן על התורה ו
 שהנשמות הן רוחניות הו
 כי שני אלפים תורה מו
 עשו צחרן וגו' ענין זה ו
 צוהר וזחי שרי עקרה
 ולד דמשמע לאחריו הי
 תשמיש שהיה בקדושה מ
 פי שאינה מתעברת מכל
 תנהו לאחרים וזהו היתו
 זקינות ואלו הנשמות נ
 הזכר לזכרים ונשמות
 בתשמיש קדושת אברה
 עקרה מכל מקום היו

והרי אלו קודמים. אלא כראה ודאי לדבריו פירוש פרפראות הדברים הרגילים לזא קודם הכעודה להמשיך האכילה וגם הר"ב מפרש ג"ז במ"ה פ"ו דברכות. והנהא דאית להי אמינא אלא דתקופות היינו תכונה עלמה שהיא מהלך המזלות לזא השמים וכסיליהם ואמר שהיא עם הגימטריא הקודם אליה הם פרפראות הממשיכים לז האדם לחכמה שאין אחריה חכמה בחק האדם. והיא חכמת האלהות. שמידיעת גלגלי השמים ידע ויכיר הבורא יתברך כי הוא רוכב שמים. שמהנרכב יודע הרכוב. ואף לפי רש"י והר"ב בגימטריאות שהן חשבון האותיות אפשר לפרש שר"ל לחכמה חכמת האלהות והוא שבספר יצירה ודומיו שמשמשים מאד בחשבוני האותיות וטעניקון וירופיהם. ולפ"ז אפשר ג"כ לומר שכיון ההגא בתקופות וגימטריאות לשני הענינים ביחד שהתקופות הם פרפראות לחכמה המושגת בעיון ובמחקר. וגימטריאות הם פרפראות לחכמת האלהות המקובלת אלניו כל זה נראה לי:

לחכמה. פירש הר"ב כמו הפרפראות שרגילין לאכול בכוף הסעודה וכו' כך החכמות הללו מכבדות וכו' וא"כ פירוש לחכמה כמו כל חכמה. ולכון רש"י לפי שאינם אלא פרפראות כלומר עניני חכמה. וכוף לשון הכ"מ דלעיל דלחכמה ר"ל לומר לחכמת הגמ' שהיא ראיה להקרא חכמה בהם להיות עסקה בפירוש מלותיו ית' ולגודל שכרה הניתן לעוסקים בה ומקיימי מלותיה. לפיכך אלו החכמות אינם אלא כמו פרפראות לה שאינם דברים עיקרים כמו היא ע"כ. וקשיא לי דה"כ בריבא נמי הו"ל לומר הן הן גופי חכמה. ומלאתי להמגיד ברפ"ח מהלכות גיבנה שפירש תקופות שהיא חכמת החשבון כמו שאמרנו לחשוב הקופות וגימטריאות חכמת השיעור. פרפריות לחכמה פירוש לחכמת התכונה הקרויה חכמה ובינה. פ"כ. וגם ע"ז הפירוש קשה שתקופות משמע מהלך הכוכבים ותקופותיהם ולא החשבון. וראיותיו מלחשב תקופות אדרבה משם ראיה שאין התקופה הוא החשבון. ועוד יש לדקדק מאי פרפראות שהם באים אחר הסעודה

אלו הם שרשי אותם גשון חול מלבד שאלוהם מנוה או ספור שניהנו חכמה או הולכו לך מחמת בגמטריא או הטעניקון או הירוף היונא מהם כראוי לאותה מנוה או סיפור: (בין עשיר)

ר"ע מברטנורה

בן זומא פרק ד אבות

תוספת יום טוב

שנויי נוסהאות

פרק ד א בן זומא. לפי שלא האריך ימים. ולא נסמך שיקרא רצי. היו קורין אותו על כס אביו. וכן בן זומא ושניהם שמש במשון: איזהו חכם. הכי קאמר ליהוה חכם כראוי שיהלל בחכמתו: הלמוד מכל אדם. ואע"פ שהוא קטן ממש שכיון שאינו חס על כבודו ולומד מן הקטנים. ניכרים הדברים בחכמתו → הוא לש"ש ולא להחיה ולתפאר בה: שנאמר מכל מלמדי השכלתי. וסיפא דקרא כי עדותיך שיחה לי כלומר הייתי לומד תורה מכל ולכך שאל ליהוה חכם וכו' וכן כולם דרך שאלה. לומר כיון שהכונן אמר בדרך סתימה שיש חכם להתהלל וכן גבור ועשיר יש להלל ולומר חכם ולומר חכם מכל אדם. ופי' הר"ב שנמלא כוונתו לש"ש והיינו ממש השכל וידוע אותי. וגבור הכובש יצרו והוא גבורה לש"ש שלא יתעורר לפניו. אין לך השכל וידוע אותי גדולה מזו. שסכלית הידיעה הזאת היא לירא מפניו ולשמור מלותיו. ועשיר השמה בחלקו ולא נבהל להון וגמלא פונה כל ימיו לעבודת שמים והיינו נמי השכל וידוע אותי. ולפיכך נאמר אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב והאמר בפ"ק דברכות [דף ת. גדול מי שנהנה מיניג עכו כפו יותר מירא שמים וכו']. וזה גם כן מזה הענין בעלמו שאם הוא ירא שמים. ואינו מתתפק ונבהל להון. לא יהיה פנוי לעבודת הש"ת: שנאמר מכל מלמדי השכלתי. פירש הר"ב וסיפא דקרא כי

פרק ד א איזהו חכם. פירש הר"ב שראוי להתהלל בחכמתו. ויש להקשות ממה שאמר ירמיה [ט' כ"ג]. אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל גבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי ונראה לי דלא קשיא דכ"ל להגא דידן שז"ש כי אם השכל וידוע אותי הוא עלמו בכלל החכמה והגבורה והעשיר שזכר. וכן הוא לומר אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם שהיא החכמה השכל וידוע אותי. ואל יתהלל הגבור כי אם שהיא הגבורה השכל וידוע אותי וכן העשיר לא יתהלל כי אם שהעשיר הוא השכל וידוע אותי. וכן שכתוב אמר בדרך סתימה שיש חכם להתהלל וכן גבור ועשיר יש להלל ולומר חכם מכל אדם. ופי' הר"ב שנמלא כוונתו לש"ש והיינו ממש השכל וידוע אותי. וגבור הכובש יצרו והוא גבורה לש"ש שלא יתעורר לפניו. אין לך השכל וידוע אותי גדולה מזו. שסכלית הידיעה הזאת היא לירא מפניו ולשמור מלותיו. ועשיר השמה בחלקו ולא נבהל להון וגמלא פונה כל ימיו לעבודת שמים והיינו נמי השכל וידוע אותי. ולפיכך נאמר אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב והאמר בפ"ק דברכות [דף ת. גדול מי שנהנה מיניג עכו כפו יותר מירא שמים וכו']. וזה גם כן מזה הענין בעלמו שאם הוא ירא שמים. ואינו מתתפק ונבהל להון. לא יהיה פנוי לעבודת הש"ת: שנאמר מכל מלמדי השכלתי. פירש הר"ב וסיפא דקרא כי

פ"ד א הלמוד. כפי' הלמוד. לקוטים פ"ד א בששנה אידור הכס ידוע ממחיל הכסף שגין חכם לנכון שהכס הוא כפי גרימא וכן המבין מסבא והנה א"ל-הולמד מרב א' אינו רואה סימן כרכה מיהו סימן דוקא לטברא אבל לנמלא לא שום מלמדו כלבו א' וזה כלל אחר ומתקבץ גרסתו וי"ש ליהוה חכם שכבר נקרא חכם כגרימא מי שוכל ללמד מכל הים שא"ל ללמוד אלא סברא ואחר חכמי מלמדי כן להרב ען חיים ע"ש. חיו"ש ד"ה איזהו וכו' ויב לקי וכו' לעד"ל דה"כ ד"ל שראוי להתהלל מפי הגויים וק"ל. (ש"ל):

יבין

תפארת ישראל

יבין

שלמד. אולם השכלת האדם שמעלמו, מבלי שיקדימה לימוד סברות מאחרים היא לרוב דלה ורזה. לא לזב בחכמת התורה שכל עיקריה בזוים, על מה שקבלנו מאבותינו ואין לחכמה האנושי שום הכרע נגדה, וכדאשכחן בעדיות [פ"א מ"ג], שב' גרדיים הדיוטים ושפלים הכריעו לכל חכמי ישראל, שרלו לרון בכח חרייות שכלם על דין א', וזכו ב' גרדיים הג"ל והעידו שקבלו שלא כסדרת הבעלי הריסין הג"ל, וקיימו חכמים דבריהם. אלא גם בשאר חכמות שודאי הלויין בהשתכלות אנושי, או אפילו בחכמות התורה היכא שידע האדם הקבלה, רק שהספק שלו הוא במלאה דתליא בסברא, אעפ"כ הין לחריף וחרוף השכל לסמוך על דעתו לזב. דכל עוד יותר שעמוק העניין, יותר אפשר ועלול לטעות זו. והאנוס אנו לשמוע דברי שכנגדו, עליו אמר שהמע"ה [משלי י"ב פט"ו] דרך איל ישר בעיניו, ושומע לעלם חכם. ואפילו כשהחולק עליו הוא קטן בדעה, לפעמים הקטן הוא בעין חולשתו לא יוכל להניץ כראוי במלא מתוס סדקית שנפתח עליו בחכמה רק שהספק קטנה, והגדול השומע דבריו, ישמע חכם ויסיף לקח, דברוח לבו ובעיניו המחודד יביא ראיות לדברי הקטן וימלאם כניס. ולכן אמרו חז"ל [תענית ד"ז א'] דתורה נמשלה לאש, דמה אש קטן מדליק הגדול, כך בדי"ת קטנים מחדדים

פ"ד א) לפי שכל אדם שואף אחר ד' דברים מאד, וכן, החכמה, והגבורה, והעשור, והכבוד. ולכן אין רגע שלא יתהלל להשיג א' מאלה הד'. אולם צבולם יהיה השתדלותו בהפך מהכליתו. דהרי ירצה להקרא חכם, והרי לכן אינו רוצה ללמוד משום אדם, שחשבו שהוא צלמת חכם מכל. או שיחשוב שבשיודה וילמד מקטן ממנו, לא יקראוהו עוד חכם. והרי לכן נשאר חכם דעת. וב"כ ירצה להשתעורר למען התענג. והרי לכן יתעמל בימים ולילות ויקצר חייו ויסתכן כדי לאסוף הון. ואיה העונג שהיה ראו לו להשיג בעשירו. וב"כ ירצה להקרא גבור, שייראוהו כל אדם. ולכן צפול א' משונאיו בידו, ישחקו כעפר ע"פ רוח, ויכהו תחת רגליו. אמנם הם לדמיו יארובו, ליום יתעוררו רגליו, אז יקילו וירגו כל שוכני עפר יחדו, להדפו ולרדפו עד ההרמה. ואיה גבורתו. וב"כ ירצה שיכבדוהו הכל. ולכן יפח בראיו מלוא לוגמיו רוח גאוה, ויקומם ונאותו כטווס וברבור. והנה גם החנופים אוהו בפניו, אחריו ישחקו עליו ויקלון, ואיה כבודו. [ועי' מ"ג לעיל פ"א פ"י מ"ח]. לכן ייעלו התנאף האידך ישתדל שישיג בכל א' מהן תכליתו: (ב) דהחכמה הושג ע"י ב' דברים, (א) ע"י רבוי הלימודים שקבל מהקודמין. (ב) ע"י השכלת עלמו, שיבנה בשכלו על אותן הלימודים

לזכור וזקדושין לזו פליגי ר"מ ור"י אם כשאין
 גנים והנה קי"ל ר"מ ור"י הלכה כר"י ולכאור
 גנים אם אין עושין לזכור של מוקם חולם למש"י
 חזון א"ש שטובה הוא כשאין עושין לזכור שאי
 וזוה יוצן גנים גדלתי ורוממתי והם פשעו צי
 הנה להגיד מעשה שהם הנקראין גנים פשעו צ
 זוכין רק ברחמים ואם כעצדים שתוליא לאור ו
 ה) **כבר** אמרו חכ"ל אין אדם רואה נבעי ו
 אם רואה אחר עושה כן אז יתבונן ו
 אם אחר עושה כן אין התאווה ועוורת עיני
 צקי תפא"י וזו שלומד מכל אדם

מעלת

החכמה הוא רק אם הוא דבר ה
 מומנו אין זה נעלה ואמרו חכ"ל
 וכתלקת היונו ולכך רק אם נסתהג בעניותו ו
 להקרא חכם וזה פרשתי הכחוז אחרי הודיע
 וחכם כנווך דאם איש הוא חכם יותר מכל צ
 ענווך לומר בלעדי חלקים יענה את שלו פר
 מנחא כן שכל שיגדל יותר הוא שפל בעיני ט
 לאחר צו שה"י עניו מכל אדם והחכמה מואין
 ו) **מדרש"א** כתב אפי"א אם נגזר על הטפה
 קופו להיות חכם ויגעת ונאלת

תחלת צרייתו לזה אין ראוי לקרא חכם שא
 חכם ע"י טוב בחירותו נתחכם לזה ראוי לקר
 צו כי גם לזה חלולי עזרו לא יוכל לו ולפי"ז י
 אם לאדם מכל אדם כי גם חלה
 ה) **בס'** פתחי פירש שתלמיד קטן אין יכול
 להשיג ולעמוד על דעת רבו ולז"א

גם הוא עלמו הוא חכם ויש לחזק דבריו עפ'
 לך שחה גדול הרבה וצני דורך ואין יכולים
 ומועין זה אמרו ישראל לנושה דבר אהה

התכלית

לידע איזה חכם כדי שידע ענ
 חכמים יחכם ורוע כסילים ירו
 הזרז אלל עורב אלל מוסוס דמינו הוא, וגם כ
 וזה כדכתיב אל חוכה לך פן ישנאך הוכח לי
 המדריכו ומיכר ל

הלומד

מכל אדם ומזכיר מכל מה ששמע
 ולומדי השכלתי לאחרים ולמד כן
 אומר ומאיר בני אומר וזו כי נ
 א) **מאהר** שכל שיחתי בתורה הי' לו מלמד
 דיצר ד"ת ולכך כל אחד נעשה ר

א"א להסתיר סכלותו וכתבי קהלת ו' ע' כעס בחיק כסילים ינוח ופי' צקי חסד
 יעקב למושל קוחר שיס לו בחנותו כונה ויני סחורות הסחורות הכלרכין לו צכל
 שעה הוא נחזיק למוטה למען שהי' ונלויין לו ודבר שאינו מתבקש רק לבעת
 רחוקות הוא נחזיק למעלה וכשנלכך יש לו סולם עולה שנה להציאו להקונה ק
 גם ודת הכעס לפעמים נלכך לדבר ונזה להחירות ככועס להעיל איינה חזל
 הכסיל נחזיקו בחיקו כי צכל רגע ושתמוס צו לכל דבר הצל וע"כ הסכל חל
 סיוון חזל החכם שנסתיר חכמתו כמו שאמרו חכ"ל צ"ו כ"ג ע"ב שמוחר לשתות
 צנסכת לומר שאינו יודע ולכך נלכך לסיוון וי הוא החכם האמיתי.

במס'

תוויד ל"ב אמרו חכ"ל איזה חכם הרואה את הנולד וכבר הקשה שם
 המהרש"א סתירה ומכאן שאמרו הלומד מכל אדם והנה רש"י פירש
 שם המוצין צלצו מה שעתיד להיות קורות שעתידין לצא ונזהר בהן וכן כתיב
 צקהלת צ' י"ד החכם עיניו צראשו ופירש"י צתחלת הדבר ונקתכל מה יהי' צקופו
 וכן הוא צנדרש רצה שם, והנה צנדרים ל' ע"ב אמרו חכ"ל דנולד ושמע לשעבר
 כדכתיב שכי צניך הנולדים צארץ ולרים ומשמע לעתיד כדכתיב הנה צן נולד
 לצית דוד ופירש צחידושי ח"ס שם זו שאמרו הרואה את הנולד ולא אמר
 הרואה את שעתיד להיות והיינו מי שנופחד מהעתידות ציותר עליו כאמר אי
 עלל ארי כו' צרחובות ארלה ואמרו ון הזמירות שלא תרצה להזהר ואונס השם
 שוקל העתידות צמה שכבר עבר ומה שנעשה כבר צעולם כיוולא צו ומציא לחי
 מהעבר על העתיד האפשרי והיינו שאמרו הרואה את הנולד שכולל העבר שכבר
 נולד עם העתיד להולד עכ"ד, והנה כבר הוזכרו זכור ימות עולם צינו שנות דוד
 דודר ולפי"ז י"ל הכוונה מכל אדם שהי' על פני האדמה לפניו ומזה דן על
 העתיד וזה כעין הרואה את הנולד.

כתוב

צקהלת י' צ' לז חכם ליינו ולז כסיל לשנאלד וי"ל דזו ענין שאמר
 כאן הלומד מכל אדם דאמרו חכ"ל ההולך ליימן רבו הרי זה צוד
 מנלל כשהולך תוויד ליינו הוא אדם הגדול מונונו וצשנאלו אדם הקטן מונונו
 ומנלל זה שרולה ללמוד מכל אדם תוויד. לזו נוטה ללד ייינו ללמוד ממי שגדול
 מונונו והכסיל נוטה לשנאלו שהוא גדול ורולה ללמוד לאחרים ואינו פונה ללמוד
 ממי שגדול מונונו.

אפי'

נורשע אפסר ללמוד דבר טוב כעין שאמר דוד צרחותו שלות רשעים
 שנוחתי צעה דגנס ותירושם רבו ואמרו חכ"ל אם לעוברי לזכור כך
 לעושי לזכור עאכו"כ, וכן הוא שנוודדים שינה ועיניהם כדי לגנוז או כעין
 הכהוב איוב כ"ד ע"ו עין נואף שורה נשף ואם להצלים עושים כן ונכש"כ
 שלריכין לנדר שינה לדבר ונזה, או שכתבו צספרים שאם הגנב נתפס ונגיע לו
 צושה גדולה ואם להצל כך עאכו"כ שלא יחצי"ש לטשות מלזה צפני מלציגים
 עליו וכן כשנוהצונן צרשע השקוע צבינות וזוכר שותהלתו לא זלזל רק צמטאים
 קלים ועצירה גוררת עצירה ילמוד להזהר צתחילתו אפי' צעצירה קלה וזו ססנוך
 לזה וצורה ון העצירה אפי' יותר קלה, וכן יש להסתונן אם יקרה לפעמים
 לאדם לער וצניו כמה מרגיש הלער אלף פעמים ומשם הגיעו לו הלער מל"ש
 זר וכדכתיב אובל לחמי הגדיל עלי עקצ וכתיב הכני מוקים עליך רעה מוחך ציפך
 וזה יתבונן הלל כולנו צנים למקום כמה גדול לערו כציכול אם אנו עושים נגד
 לזכור

ספר אבות י"ח קני"א

ג"אור י"ח מ"א אבות

פרק"ג כ"א אבות חכ"א כ"ב